

4° Diff. 3773 (4.

Q. D. O. M. B. V.

CRVCENACVM PALATINVM

CVM IPSIVS

ARCHISATRAPIA ILLVSTRATVM.

H V I V S P A R T E M III.

EXHIBET,

PARITERQVE

ILLVSTRES, AMPLISSIMOS MAXIMEQVE
VENERABILES

LYCEI NOSTRI PROCERES,

NEC NON

CETEROS AMPLISSIMOS, GENEROSOS,
DEVENERANDOS, ATQVE INGENVOS

ELEGANTIORVM LITTERARVM FAVTORES CVLTORESQVE

AD

ACTVM ORATORIO-PROMOTORIVM

IN CONSVETO AVDITORIO MAIORE

INTER MVSICAS SYMPHONIAS PVBLICE CELEBRANDVM,
OFFICIOSISSIME

INVITAT

IOANNES HENRICVS ANDREAE,

V. D. M. & GYM. HEIDELBERG. REFORM. RECTOR.

A. D. XIX. Sept. an. MDCCLXXXI. Hora secunda pomeridiana.

TYPIS Joannis Baptistæ WIESEN, Vniversitatis Typographi.

§. XXIII.

Ex præcedentibus igitur sole meridiano clarius est, urbem hancce veterem, *villam* tunc temporis adpellatam, ad imperialia bona, speciatim ad bona lineæ Ducalis Francicæ patrimonialia, pertinuisse. Postmodum autem ecclesiæ Spirenfi collegiatæ conceditur. Hinc hæc legimus: *Vt enim dona taceam, quæ Sigebodo & Conradus episcopi (Spirenses) ab Henrico III cesare optata tulere, Henricus IV (Henrici III filius) anno MLVII Conrado episcopo prædia duo, Eppingam in Craichgovia & Herxhemium in Spirgovia contulit; in gratiam Einhardi præsulis plures donationis tabulas conscribi curavit, quibus subnixa Spirenses jura in Crucenacum, villam regiam, forestum Lufshard, monasterium regium patrimoniale S. Lamberti in Spirgovia sibi tributa contendunt* r). Ex ejusdem Imp. LUDOVICI IV donationis litteris, quibus anno MLXV ecclesiæ Spirenfi urbem veterem *Crucenacum*, quæ tunc in bonis imperialibus, vel præsertim in Francicæ lineæ bonis erat, uti modo vidimus, tamquam propriam tradidit his verbis:

„ In nomine Sancte & individue Trinitatis. *Henricus* divina favente clemencia Rex. Cum omnibus Christi Ecclesiis munificentie ac pietatis debitores facti simus, illas maxime, quas patres nostri edificarunt, edificatas tam propriis hereditatibus, quam rebus ad regni fiscum pertinentibus ditaverunt, ditatas honore & amore extulerunt, & Nos ditare alias privilegio amore diligere equum & honestum duximus, unde omnibus Christi nostrisque fidelibus tam futuris quam presentibus notum esse volumus, qualiter Nos ad Ecclesiam Spirensensem a prioribus Augustis Conrado scilicet Avo nostro & Gifela Avia nostra Augusta,
Hen-

r) Apud celeb. G. C. Crollium de Ducatu Franciæ Rhenensis in act. acad. Theod. Palat. Tom. III. hist. p. 431.

„ *Henrico* quoque felicis memorie patre nostro in honorem
 „ *Sante Dei Genitricis Marie* constructam, ob perpetuum
 „ illorum remedium nostramque felicitatem, instinctu quo-
 „ que fidelis nostri *Adelberti Hammaburgensis Archiepiscopi*,
 „ nec non ob fidele servitium *Einhardi* ejusdem sedis Epi-
 „ scopi, villam nostram *Crucenacum* dictam, in pago *Nahegowe*
 „ in Comitatu *Emichonis Comitis* sitam, cum Beneficio *Eber-*
 „ *hardi Comitis de Newenburg* & omnibus appendiciis, hoc est,
 „ utriusque sexus mancipiis, villis, vineis, agris, campis,
 „ pratis, pascuis, silvis, venationibus, forestis, terris cultis
 „ & incultis, aquis aquarumve decursibus, molis, molendi-
 „ nis, piscationibus, exitibus & redditibus, viis & inviis,
 „ mercatorum teloniis, monetis, quesitis & inquirendis in
 „ proprium dedimus, confirmamus & in perpetuo iure possi-
 „ dendam concessimus, ea videlicet ratione, ut predictam vil-
 „ lam cum omnibus ad eam pertinentibus nullus Successorum
 „ nostrorum Imperator sive Rex, Dux, Marchio vel Comes,
 „ aut aliqua alia maior vel minor persona *Spirensi Ecclesie*
 „ auferre, alienare, vel ullo modo inquietare presumat, sed
 „ prenomminatus *Einhardus* Episcopus sui que Successores libe-
 „ ram inde potestatem habeant tenendi, commutandi, pre-
 „ cariandi, vel quicquid ad utilitatem ejusdem Ecclesie vo-
 „ luerint faciendi. Et ut hec nostra regalis traditionis confir-
 „ matio stabilis & inconversa omni permaneat tempore, ipsi
 „ hanc chartam inde conscribi, manuque propria corrobora-
 „ rantes Sigilli nostri impressione iussimus insigniri. Signum
 „ Domini *Henrici* quarti Regis. *Sigehardus* Cancellarius vi-
 „ ce *Sigefridi* Archi-Cancellarii recognovi. Data tertia Ka-
 „ lend. Sept. Anno Dominice incarnationis Millesimo *LXV°*.
 „ Indictione tertia. Anno autem Ordinatus Dni *Henrici* quarti
 „ Regis *XII°* Regni vero nono. Actum *Goslare*. In Dei no-
 „ mine feliciter. Amen.” s) Ex

s) Vid. *Kremerus* in den dipl. Beitr. p. 14. seq. & in adpend. diplom. num.
 II. p. 139. seqq. De his litteris habemus eiusmodi criterium seu notam
 caracte-

Ex his, inquam, litteris, cuiuscumque etiam valoris sint & auctoritatis, patescit, *Eberhardum*, Comitem Sponhemien-
sem, imperialia feuda, quæ *Crucenaci* possidebat, non resigna-
re tantum, sed ecclesiæ quoque Spirensi tradere simul de-
buisse t). Quapropter laudatus Imperator tum bona sua re-
galia, tum beneficium *Eberhardi* Sponhemienfis, dicti Comi-
tis de Neuenburg five Naumburg concessit Spirensibus. Cum
hisce consentit chronographus u), scribens: **LVDOVICVS**
IV Imp. CRVZENACH *cum omnibus suis appendiciis ecclesiæ*
Spirensi in proprium dedit ac perpetuo iure possidendum concessit
anno Domini 1065. Hæc omnia sub præfato Einhardo Episcopo
(Spirensi, Comite Cattimelibocensi, qui anno 1067. obiit) ad
eius instantiam acta sunt. v) Ceterum vero hæc bona dumta-
xat fuisse peculiare quasdam portiones, inde præter alia di-
lucescit, quod nimirum eodem anno dictus Cæsar ecclesiæ

Q 2

quo-

characteristicam: " Habet autographum harum litterarum, quod in ta-
bulario Bipontino latet, apertas notas falsitatis. Quæ enim membrana
ante præcepto Henrici III. Cæsaris inscripta erat, a malo artifice ita, cre-
do, pumicata fuit, ut novas easque confictas litteras Henrici IV. super-
inducere posset. Atque ita superinduxit, ut nova Sigehardi cancellarii
subscriptio cum textu diplomatis eadem linea procederet, antiquior au-
tem cancellarii subscriptio: Theodoricus cancellarius vice Bardonis Archi-
cancellarii recognovit, maiusculis litteris loco consueto expressa relinque-
retur. Relictum pariter Henrici III. Cæsaris monogramma, idemque
male confictum, cum sigillo adulterino eiusdem cæsaris; adeo ut hæc ta-
bula duplicatam testetur fraudem. " Vid. *Crollius* l. d. not. c. Iisdem in
litteris mentio fit Emichonis Comitis in pago Navenfi. Conf. cit. acta acad.
Tom. II. p. 255.; ubi eadem litteræ non genuinæ, sed spurix iudican-
tur.

t) Vid. *Kremerum* l. d. pag. 15.

u) Nimirum *Ioann. de Mutterstatt* in chron. Spir. apud *Henr. Christ.* L. B.
de *Senckenberg* in selectis iuris & histor. Tom. VI. p. 165.

v) Addatur *Lehmannus* in chron. Spir. lib. V. cap. 89. p. m. 600.

quoque collegiatæ Trevirensi aulam dynastiæ Cruacenacensis, in Nohgovia sitæ, donaverit, immo quod similiter Rex PHILIPPVS Suevus die 28. Novemb. anno 1206. Conradum, Episcopum Spirensensem, singulari gratia benevolentiaque fuerit profecutus, usque adeo ut illud prope Cruacenacum in solo Spirensi, procul omni dubio a Comite quodam Sponhemienfi, prævia Regis venia, inchoatum castri ædificium prohibuerit, quin etiam, ut illud numquam in posterum inchoaretur, serio præceperit w). Comites namque Sponhemienfes, non obstante Eberhardi renuntiatione, tunc alia bona in ipso oppido eiusdemque vicinia adhuc habuisse, prorsus est credibile. Forsitan dicti Comites in urbe nova, sive in sinistro fluminis latere, Spirenses autem in urbe veteri, extra quam ante aliquot annos rudera prisca castri regii cerni poterant, suas tenuerunt possessiones. Alioquin etenim ordinatio Comitis Meginhardi, anno 1125. d. XI. Aug. facta x), frustra omnino fuisset, nimirum ut natu maior filiorum, qui pariter dynasta Cruacenacensis esset, perpetuam cænobii Sponhemienfis tutelam & advocatiam gereret y). Quod reliquum est, Comes Ioannes de Creutzenach memoratur in mutua renuntiatione inter H. Archiepiscopum Moguntinum & I. de Riederer z).

§ XXIV.

Bonis suis circa Cruacenacum immo in ipsa urbe sitis Episcopatus Spirensis usque ad annum MCCXLI fructus fuit. Comites quoque Rhenenses duos hortos in Cruacenaco, item dimidium iugerum & domum in Cruacnahe ab ipso episcopatu in feudo habuisse, novimus. Verum autem anno commemora-
to a)

w) Supra §. XXII. p. 120. & Kremerus l. c. pag. 113. & in adpend. num. IV. p. 143. seqq.

x) Idem Kremerus §. XI. p. 27. seqq.

y) Conf. Trithemius in chron. Sponh. p. m. 240; ubi hæc ordinatio legitur.

z) Vid. ven. Würdtwein in subsid. diplom. T. V. p. 172.

to a) Episcopus Conradus, Comes Eberstenianus, ratus fuit, ecclesiæ suæ multo commodius & utilius fore, hæc si bona Henrico, Comiti Seynenfi, pro mille centumque marcis argenti puri venderentur b). Probatissimus huius rei testis est iam laudatus scriptor Spirensis c), & quidem his verbis: *Item anno Domini MCCXLI sub venerabili Domino Conrado de Everstein, Spirensi Episcopo, cum consensu totius Capituli vendita sunt universa bona, quæ dictum Capitulum possedit in Creuznach, pro mille & centum marcis, puri argenti, Comiti Senenfi, in quorum bonorum restorationem comparata fuerunt alia longe maiora & utiliora prædia pro utilitate & usu ecclesiæ Spirensis d).* Idem testatur ipse Sponhemienfium Abbas e), Eodem, inquiens, anno Episcopus Spirensis Conradus una cum Capellano suo (Capitulo suo) vendidit Comiti de Seyna omne ius proprietatis & possessionis, quas habuerunt ipse & Canonici Ecclesiæ Spirensis in Creuznach, pro mille & centum marcis, puri argenti, pro qua pecunia sibi convenientiora bona comparaverunt f). Secundum chronologiæ *angliſch* prædictus Comes nullus esse potest alius, quam Henricus Magnus, Comes Seynenfis. Inde merito coniicitur, hæc bona Seynenfia in urbe *Crucenaco* simul ad illa allodia pertinuisse, quæ Domina Seynenfis vidua possedit, immo quæ in cessione sua de anno 1217. sub generali nomine bonorum, durante matrimonio, vel, communi pecunia adquirentium, comprehendit.

Q 3

Quo.

a) Quod factum alii perperam ad annum 1237. reiciunt.

b) Pro Henrico apud *Tolnerum* in hist. Palat. p. 60. haud satis accurate memoratur Conradus, Comes Seynenfis & Sponhem.

c) Nempe cit. de *Mutterstatt* apud illust. de *Senckenberg* l. d. p. 183 & 184.

d) Subiungatur *Zeilerus* in topogr. Palat; ubi de rebus, iam nunc certissimis, subdubitare videtur.

e) *Trithemius* in chron. Sponh. ad an. 1241. p. 277. edit. Francof.

f) Vid. *Kremerus* l. d. pag. 114. seq. *Tolnerus* l. c. pag. 60. alique hanc in rem adlegant *Trithemium* in chr. Hirsaug. ad an. 1241; ibi vero nihil invenitur; sed addi tamen poterit *Seb. Münsterus* l. III. cosmogr. f. m. 596.

Quocirca quoque *Ioannes I*, Comes *Sponhem.* & *Crucenacen-*
sis, natus maximus Comitis *Simonis* filius, ius hereditarium,
 quod soror ejus in urbem *Crucenacum* obtinuit, denegare ne-
 quivit, & quidem in diplomate, anno 1270. signato g).

Ceterum tam certum est, quam quod certissimum, ul-
 tra *Navam*, vel fluminis orientem versus, anno 1241. plane
 nihil exstitisse, nisi *saliceta* vel *vimineta*, in campo *saligno*
fluctibus aquarum corrupto, quem mox *Nava*, mox *amnis*
Ellerbach inundaverat. In eodem campo *Sponhemien*ses Co-
 mites exstrui domum curarunt venatoriam, cuius quoad par-
 tem aliquam haud ita pridem rudera supererant; utpote quam
 domum, nunc haud procul a novo praetorio distitam, archi-
 tectus *Sengerus* anno 1772. tanquam domum castrensem in-
 habitare coepit. Iuxta eandem structum erat molendinum,
 quod tamen non diu post civibus vendebatur.

Anno 1270. factam fuisse quamdam ipsius *Crucenaci* castri-
 que, ad Comites *Sponhem.* pertinentis, permutationem, con-
 stat h). Eodem anno vetus oppidum per matrimonium, cum
 femina Comite *Seynensi* initum, in potestatem Comitum *Spon-*
hem. transiit i). Circa idem tempus fundamenta urbis novae,
 & quidem occidentem *Navae* versus, collocantur; quae vero
 tunc dumtaxat partem, inter *Navam* rivumque *Ellerbach*
fitam, excepta arce venatoria, trans rivum posita, complecte-
 batur. In regionum divisione, *Simonem III* inter & *Ioannem II*,
 Comites *Sponhemien*ses, instituta anno 1301. pro portione sua
 posterior accepit castrum & urbem *Crucenacum*, cum *Sprend-*
linga, virisque castellanis ad eam pertinentibus, cum oppi-
 dulis, pagis & advocatiis utriusque caenobii *Sponhemien*sis
 &

g) Apud *Lebmannum* l. d. & *Kremerum* l. c. pag. 15.

h) Conf. ill. de *Gudenus* in cod. dipl. T. III. p. 1140.

i) Lege sis *Kremerum* l. d. pag. 115.

& Schwabenhemiensis k). Anno 1312. III. Nonas Iulii Ravengirsburgensibus adsignatur vinea in limitibus Crucenacensibus l). Anno 1338. Ioannes, Sponhem. Comes, *Crucenacum* cum Schwabenhemio tamquam feudum obtulit Balduino, Archiepiscopo Trevirensium m). Anno 1380. Simon, Sponhem. Comes, *Dietherum* Camerarium Wormatiensem pro cliente fiduciario agnoscit n). Quomodo autem hoc oppidum, tamquam anterioris Comitatus Sponhemienensis metropolis, ad Palatinos pervenerit, suo loco o) indicavimus. *Crucenacum* olim, & adhuc anno 1572. variorum sedes fuit Nobilium, qui ibi communem inter se hereditatem (*Ganerbschaft*) habuerunt p). Non superfluum prorsus erit, ad originem huius denominationis illustrandam, sequentia subnectere: Multi Nobiles, quibus virtutis potius, quam rapinae studium erat, in societatem iunctis viribus familiisque coivere, structisque arcibus, aut iis a Principe impetratis, fœdus sive fraternitatem, ut vocant, certis legibus pepigere, quam conventionem den Burgfrieden, pacem castrensem nuncuparunt. Ipsi confœderati se Ganerbios vocarunt, die Gan - Erben, quasi Gemeine Erben; unde & ipsæ arces Gan - Erb - Häuser dictæ, quales arx Rotenburgensis prope Noribergam, Friburgum in Wetteravia, Salzburgum ad Salam memorantur. De iis alibi Ius Saxonicum: *Burglehen* est huiusmodi feudum, ubi multi Nobiles vel Ganerbii, (ut

k) Vid. idem l. c. pag. 279 & 325.

l) Ven. *Würdtwein* in subsid. diplom. T. VI. p. 122.

m) Conf. Ioan. de *Mutterstatt* apud ill. *Senckenbergium* l. d. T. VI. p. 464.

n) Vid. diploma de anno Domini 1380. sub tertia post Martini Episcopi, apud de *Gudenum* in cod. dipl. T. V. p. 694; ubi etiam videmus, quænam tunc differentia inter pecuniæ valorem Crucenacensem & Wormatiensem fuerit.

o) Supra §. VII. p. 15. seqq.

p) Sic discimus ex diplomate, quod ita finitur: *Geben zu Creuzenach d. 9. Sept. A. C. 1572. apud Gudenum* l. d. Tom. V. p. 698. & p. 1092.

(ut nunc dicuntur) unum idemque castrum simul habent a Principe, & Domino, cujus est castrum illud q). Hæc autem ὡς ἐν παρόδῳ.

In viam ut redeamus, oppidum nostrum communis postea inter Electorem Palatinum & Marchionem Badensem fuisse regiminis usque ad seculi nostri decimi octavi initium, non est, cur hic repetamus r). Hinc etiam est, quare *Crucenacum* a nonnullis Geographis & Historicis vocetur *eine Ganerbenstadt*, quoniam communis erat & hereditatis & regiminis. Inde celeb. ille Iurisconsultus s) scribit, *Crucenacum* duos habere Dominos, nempe Electorem Palatinum & Badensem Marchionem t). Tandem oppidum nostrum eiusque regimen soli Serenissimo Electori Archi-Palatino relictam esse traditamque, supra u) fusius significavimus.

§ XXV.

C*rucenaco* autem in divisione Comitatus anterioris Sponhemienfis, superius iam commemorata v), solius Palatini Electoris imperio sollemniter tradito, Potentissimus ac Serenissimus Elector IOANNES WILHELMVS mandavit, ut nonnullorum consilia & proposita, quo pacto *Crucenacensis* urbis incrementa promoveri ulterius possent, colligerentur. Quapropter unus ab Electore Deputatorum w) sequentia proposuit, proposita scriptis consignavit, scripta vero tradidit:

1) Vt

q) Apud Paul. Hachenbergium in peculiari diss. hist. de origine illustrium Germanorum, §. XVI. p. 27.

r) Qua de re iam supra §. VII. p. 15. seqq.

s) Nempe *Besoldus* in thes. pract. in voce *Ganerben* p. 312.

t) Id quod quoque confirmat *Webnerus* in pract. observ. pag. 198; ubi nostram urbem vocat *Ganerbenstadt*. Addatur *Zeilerus* l. d. pag. 24.

u) Nimirum §. VIII. p. 20. seqq.

v) Ibidem.

w) Qui erat Vir ampliss. *Philippus Petrus Flad*, Confiliarius ærarii regii curam habens; quem iam laudavimus supra §. VIII. p. 20.

1) Vt, propter amœnissimam regionem iucundissimumque urbis situm & alias favorabiles rerum circumstantias, *Crucenacum* tamquam viduarum Electoralium sedes eligeretur; item ut, ad commodum incolarum, ab Heidelberga procul remotorum, Regimen Electorale, præfecturis maioribus & minoribus *Crucenacensi*, *Strombergensi*, *Lutrensi*, *Rockenhufiana*, *Otterbergensi*, *Simmerensi*, *Beckelnhemienfi*, *Lutreccensi*, *Wolfsteniana* nec non *Veldentina* subditis & adiunctis, ibidem ordinaretur & institueretur, siquidem iam olim hic Ducum *Simmerensium* fuerit domicilium.

2) Illustre Gymnasium erigendum, quod omnino spes adfulgeret certissima, fore, ut illud *Frankfurtenfes* aliique peregrini frequentarent.

3) Quum Elector Palatinus iam solus fluvii Dominus esset, inde plurimum expediret, *Navam* facere navigabilem, ut naviculis cymbisque frumenta, vina aliæque merces usque ad vicinum *Bingium* transveherentur, indeque rursus aliæ reveherentur merces. Id quod facilius & sine multis sumptibus fieri posset, si in fluvio delapidando vicini cooperarentur.

4) Urbem esse opportunissimam, ut ibi manuum factorum, quas adpellitant, instituerentur, & quidem ad ingens totius regionis emolumentum, quod existerent ibidem multa loca deserta domibusque vacua, quæ plures quam quingenti cives incolere possent.

5) Mercatum hebdomadarium, hætenus singulis Saturni diebus frequentari solitum, ad mercaturam promovendam, in quemdam alium diem transferendum esse, vel etiam alium cum mercatu pecuario instituendum, ut *Iudæi*, quorum haud exiguus in oppido numerus esset, eo melius eum visitare valerent; quippe quibus tunc peculiaris platea foret assignanda.

6) Malo detrimentoque, quod circuitores vagabundi, sub peregrina iurisdictione viventes, indigenis adferre fuscunt, remedium esse adhibendum.

R

7) Præ-

7) Præter hebdomadarium mercatum rursus alios duos annuos de novo instituendos esse; utpote quibus ante bellica tempora Saxones, Francofurtenses, Moguntini, Wormatienses aliique mercatores ac negotiatores interesse solebant.

8) Cives Crucenacenses propter multa eademque præstantissima vineta potissimum iis antea gavisos fuisse privilegiis, ut ne ænopolæ cauponesque vina peregrina in domibus viniariis venderent. Quoniam autem hæc in defuetudinem abiissent, adeoque ista privilegia esse renovanda, priscaque mandata demum iteranda & revocanda. Qua re cives ad vitiaria, præsertim in collibus, qui vocantur *Belz*, *Brückes* & *Callenberg*, ubi vina generosissima nascuntur, recolenda perstimularentur, adeo ut inde peregrini vinorum mercatores Colonienses, Belgici ceterique vina repeterent. Hinc bona Principis & decimæ adaugerentur.

9) Curandum omnino esse, ut, in ferrariis præfecturæ Strombergenfis officinis instaurandis, omnes operarii, quod *Crucenacum* propius sit, quam Bingham, inde quoque omnia, ad victum cultumque necessaria, repeterent; hinc etiam victualia five alimenta viliori pretio æstimanda.

10) Mandandum, ut variorum præfecturæ Strombergenfis & Crucenacensis pagorum incolæ mercatum Bingensem non visitarent, sed ut, prouti superioribus temporibus, ita & nunc Crucenacenses frequentarent mercatus, ibique merces suas venundarent, sibi que necessarias vicissim rursus emerent.

11) Trecentos vel quadringentos milites *Crucenacum*, tamquam in sedem hospitalem deducendos esse, proque iis tuguria in opportunis, quæ ibidem reperirentur, locis exstruenda.

12) Quum documenta præsto essent, quod ante bellum tricennale *Crucenaci* fuerint noningenti cives & quadringenti circiter inquilini, pro quibus etiam limites agrique sufficientes adessent, spem hinc futuram esse, ut, pace feliciter redita, numerus eorum feliciter cresceret.

13) Vti-

13) Vtilissimum esse immo maxime necessarium, ut incolæ Crucenacensis præfecturæ atque ipsius urbis cives, qui propter communitatem cum Badenibus, ratione vectigalium, hætenus tamquam peregrini tractarentur, nunc & in posterum paribus iuribus cum aliis Palatinis fruerentur.

14) Oppidi moenia, ab hostibus deiecta, successu temporis reædificanda, atque, ut id eo facilius perfici posset, quidpiam pecuniarum ex vinariis exactiõibus ad hunc usum contribuendum.

15) Oppido laudabile & utile futurum, si bona & exactissima respectu morum, in bellis vehementissime turpissimeque depravatorum, politica disciplina confestim introduceretur, introducta autem rigide observaretur.

16) Proponebatur, renovationem censuum esse suscipiendam.

17) An & quomodo pecunia tributaria, (Frongeld) ante bellum Gallicum solvi consueta, rursus ad priscam revocanda sit consuetudinem, nec ne?

18) In Archisatrapia optimam esse opportunitatem, rem ovariam egregie curandi, indicabatur.

19) Nuper haud procul ab oppido Stromberga metallorum mineras, in primis plumbi argentique divites, fuisse detectas, significabatur. Id quod a rerum peritis sedulo inquirendum, atque a talium operarum cupidis ulterius procurandum esset.

20) Tandem, quemadmodum ætate Ducis Simmerensis haud pauci equuli, quos equæ in pago Hunnorum pepererunt, Lithuanicis pares habebantur, ita in silva maximam commoditatem esse ad equariam curandam, referebatur, adeo ut ex hac re non parum commodi expectari posset x).

R 2

§ XXVI.

x) Eiusmodi consilia & proposita, chartis consignata, data fuere Crucenaci d. XXVII. Novembr. 1708; quæ humanissime mecum communicavit generosissimus Dn. P. W. L. Flad.

§ XXVI.

Verum enim vero ad magis antiqua redeamus, ulteriora incrementa civitatis & privilegia nonnulla spectaturi. Quemadmodum igitur, prouti modo vidimus, ætate recentiori serio cogitatum fuit & deliberatum, ut *Crucenacum* in pristinum restitueretur splendorem, ita iam ab antiquissimis temporibus fuit longe celeberrimum, immo muris turribusque communitum. Proinde non Sponhemienſes tantum Comites, sed postea Duces quoque Simmerenſes ibidem domicilium, vel potius regiam sedem habuerunt. Nam anno 1309. oppidum nostrum sibiſmet tamquam sedem elegerunt dicti Comites y).

Iam ante hocce tempus, nimirum anno 1279. tribus lanionum Crucenacenſium egregia nanciſcebatur privilegia, & quidem propter auxilia, quæ *Ioanni* cognomine *Claudo*, Comiti ſuo, ſub ductu ſtrenuiſſimi, ſed conflictu *Genzingam* inter & *Sprendlingam* proſtrati cuiusdam *Michaëlis Mortii*, præſtitit; ubi laniones Comitem ſuum, in minus ſecundo prælio, cum fratre *Henrico* Beckelnhemienſi & *Wernero* Archiepiſcopo Moguntino tunc commiſſo, præſertim diſſidiis gravibus de diœceſi Beckelnhemienſi exortis, ab hoſtibus undique circumcinctum, adeoque tantum non captivum, e manibus hoſtium eripuerunt, licet fideliffimi fortiffimique ducis ſui *Michaëlis* aliorumque iacturam fecerint. *Michaël* autem, viginti Moguntinis manu ſua trucidatis & peremtis, quamvis uſu pedum fuiſſet privatus gravique abdominis vulnere prorſum exanimatus, ſeſe tamen antea dedere hoſtibus noluit, quam videret, Comitem Dominum ſuum extra teli iactum eſſe. Inde genubus innixus, quinque alios Moguntinos interfecit, &, tandem voti ſui compos factus, viſcera, quæ huc uſque pileo ſuo comprimens retinuit, profundens, animam efflavit. In loco, ubi prælium conſertum, in perpetuam

y) Vid. b. *Kremerus* in den dipl. Beitr. p. 310.

petuam *Michaëlis* memoriam lapidea columna cum insculpta ipsius effigie fuit erecta; cujus fragmenta hodiedum supersunt. Ipse vero locus, nomine ipsius insignitus, etiamnum vocatur *campus Michaëlis Mortii*, *das Michel-Mord-Feld*. Ex quo facto tribus Ianionum singularibus ornabatur immunitatibus. Qua de re Abbas Sponhemienſis z): Anno Petri Abbatis nostri XV atrox bellum inter Wernherum Archiepiscopum Moguntinum & Iohannem Comitem de Sponheim iuxta Gentzingen non procul a Sprenglingen factum est propter castellum Beckelnheim, quod Henricus frater Iohannis Comitis de Sponheim eidem Archiepiscopo — — sine consensu fratris vendiderat, & ab utraque parte multi fuerunt occisi, vulnerati & capti. Inter alios fuit quidam macellarius de Creutzennacht dictus Michaël Mort vir fortis & audacissimus, qui pro parte Comitis domini sui tam fortiter contra adversarios pugnavit, ut quasi alter Maccabæus perenne sibi nomen laudis apud posteritatem promeruerit. Nam in medio hostium constitutus, a dextris & sinistris gladium vibrans, tam fortiter in illos sæviebat, ut ipse solus plures quam XX. occideret, sibi que viam per medium illorum mucrone pararet. Tandem multitudine hostium superatus, ac pedibus læsus, in terram corruit, resumtisque illico viribus & stans in genibus, cum surgere non posset, se fortiter defendens ac trepide circumvibrans gladium, adhuc quinque alios prostravit, & plures e circumstantibus vulneravit. Postremo autem non habens adiutorem, cum sui partim fugere cœpissent, gloriose occubuit. In tantæ fortitudinis memoriam lapis in eodem loco erectus cum eius insculpta imagine, usque in præsentem diem cernitur. Cæterum etsi ambiguo Marte diu pugnatum fuerit, tamen victoria tandem Archiepiscopo cessit. Ibi de parte Comitis Iohannis capti sunt ab eodem Archiepiscopo omnes Rheni, (Comites) Comes de Liningen, Comes de Veringen, cum multis aliis nobilibus: & ipse Iohannes Comes de Sponheim equi subsidio fugiens vix evasit. Erat autem uno pede claudus, qui cum propria manu fortiter pugnaret, ab hostibus

R 3

bus

z) Nempe Trithemius in chron. Sponh. ad an. 1279. p. 289. seqq.

bus circumvallatus & comprehensus est: Quod cernens supra dictus Michaël Mort cum cæteris macellariis de Creuzennacht audacter — — super hostes irruit, & dominum suum proprio sanguine liberavit. Pro tanto beneficio Comes postea macellarios in Creutzennacht proprio & singulari privilegio remuneravit a)

Audiamus & alium historicum b), rem paulo aliter & magis concisim narrantem hisce verbis: Michaël (Mord, latio in Critznach) magna corporis & animi fortitudine erat præditus. Itaque Cæsarum castra secutus, magnum sibi in militia nomen comparavit. Postea vero in patriam reversus lanii artificium exercuit, atque honeste in Critznach oppido vitam transegit. Pertinebat locus ille ad ditionem Moguntinensem c). Accidit autem, cum Wernherus Comes a Falckenstein Moguntinensis præsul esset, ut Iohannes Comes a Spanheim ipsum bello peteret, atque illius diocæsim invaderet. Itaque Wernherus copias contraxit, atque hosti obviam procedere statuit. Inter suos quoque hunc Michaëlem habuit, qui reliquos, hostium vires formidantes, animose ad virtutes adhortatus est. Cum autem prælium iniretur, atque Episcopi res in magno periculo esset, Michaël ille sua sponte ad primos ordines accessit, in hostem prosyliit, atque undiquaque stragem faciendo triginta hostium sua manu confecit. Vnde illi eius fortitudinem conspicati, aliis relictis, hunc unum armis petendum duxerunt. Interea Moguntinis sese recreandi spacium datum, qui Michaëlis exemplo hostem aggressi, insignem victoriam adepti sunt d). Michaël tamen in medio hostium pugnans fortiter occubuit. Accidit ea pugna anno 1270. e).
Wern-

a) Conf. idem in chron. Hirsaug. ad h. a. pag. 36. seq. & Kremerus l. d. pag. 156. seqq.

b) Scilicet *Henr. Pantaleonem* in profopogr. virorum illust. German. P. II. p. m. 241. seq. edit. Basil. an. 1565. fol.

c) Hoc falsissimum esse, nemo non videt.

d) Hæc ita narrantur, quasi Michaël a partibus Moguntinorum stetisset.

e) Non an. 1270; sed an. 1279, ut supra vidimus.

Wernherus autem in huius viri memoriam laniis in Critznach aliquot privilegia & immunitates concessit, quibus etiamnum utuntur f). Hæc autem tribus lanionum Crucenacensium privilegia, quæ hodie sunt amissa, præter alia, quantum comperimus, eo constabant, ut liberum iis ænopolium, immunitis pecorum invectio &c. concessa fuerint; hi vero vicissim obligati erant, equos alere, iisque vehentes, sed tantummodo bellicis temporibus, vices angariorum, quos vocant, præstare. De nonnullis aliis civium immunitatibus alibi egimus g).

Anno MCCCXLIX *Crucenacum* iure civitatis donatur. Quapropter eodem anno prima vice vocatur *oppidum* h). Iam antea videlicet anno 1303. Comites Sponhemienfes in eo loco, ubi postea fuit Ducis Simmerensis & Principis Arausiaci, deinde Regis Borussici, nunc Electoris Palatini locus, castellum habuerunt i), quod adhuc anno 1393. steterat k); & quod postea Palatina Simmerensis-Arausiaca Domus propter vetustatem diruit, dirutam autem de novo exstruxit. Idem castrum, in primis montanum, privilegiis fruebatur præstantissimis; utpote quæ cum reliquis feudorum castrensium, quæ pleraque circa Simmerensem arcem iacent, iuribus atque immunitatibus RVPERTVS Pipane eiusque coniux ELISABETHA dicto anno 1393. confirmarunt, & quidem feria quarta ante Dominicam *Esto mihi*. Verosimiliter autem eiusmodi privilegia concedebantur eam ob rationem, ut homines ad ædificia in
hisce

f) Ex supra dictis probatum fuit, non Moguntinum Præsulem, sed Comitem Sponh. Ioannem talia largitum esse privilegia.

g) Supra §. XIX. p. 110. Privilegia civitatis de anno 1615. legi poterunt in Informatione facti wegen der von Kurpfalz erregten Strittigkeit, und verübten Thaetlichkeiten gegen Pfalz Simmern, litt. e).

h) Apud *Trithemium* in chron. Sponh. p. 322.

i) Vid. *Kremerus* l. d. pag. 369.

k) Qua de re conf. inferius §. XXVIII. num. 3.

hisce tractibus fruenda aliquatenus adlicerentur, quin etiam ut viri castrenses, equestri dignitate condecorati, vel alii quoque Nobiles ad eorum invitarentur securitatem. Iura autem & privilegia, quorum pleraque hodiedum sunt facta tectaue, feudorum castrensium, quæ *Crucenaci* tenentur, sequentibus consistunt articulis:

1) Huc pertinet oenopolium ab omni exactione vinaria liberum;

2) Libertas venandi piscandique, non in limitibus tantum *Crucenacensibus*, sed in pagis etiam villisque totius archisatrapie;

3) Omnia frumenta, quæ vir castellanus vendit, vectigalis expertia censentur, & pro quovis eorum medimno dumtaxat duo solvuntur denarii.

4) Omnia frumenta cum vinis, quæ in usum castellanorum advehuntur, apud telonii exactores, portis adfidentes, sunt immunia; quin immo, si necessitas postulat, consulum litteræ, vel signa vectigalis (*Zollzeichen*), non sunt tradenda.

5) Quod si quis materia seu lignis, ad ædificandum necessariis, in silva Sane indiget, ipsi sine pretio conceduntur, & pro iure caudiceo, quod vocant *das Stammrecht*, nihil solvere tenetur.

6) Omnes fues, quibus castellani pro familia vel oeconomia sua habent opus, in silvæ Sane quercetis, quæ glandibus abundant, gratis & sine mercede pasci queunt.

7) Hæ sedes castrenses ab omni civitatis dominatu sunt prorsum liberæ, nec ullum cum civitate rebus in iudicialibus habent negotium.

8) Vinorum omnium, quæ in castellanorum vinetis extra limites *Crucenacenses* proveniunt, libera est in urbem invectio.

9) Tandem, ut cetera levioris momenti taceam, castellanis quoque licitum est, vina, quæ honor & potus requirit, (vulgo

(vulgo *Ehr - und Trinkwein*) pro familiis suis forinfecus emere.

Anno 1266. die *Ceciliæ* (d. XXII. Nov.) *Sponhemien-* *fium* prædium clientelare inter lineam *Starckenburgensem* & *Crucenacensem* fuit quidem divisum l), sed tamen pars eiusdem maior cessit *Crucenacensi* m). Interim respectu horum clientum fiduciariorum seu beneficiariorum anno 1286. feria quinta proxima post *Margarethæ Virginis* (d. XVIII. Iul.) novus factus est contractus. Tunc namque *Ioannes*, Comes *Crucenacensis*, beneficiarios, qui agnato suo *Henrico*, *Starckenburgensi* Comiti, tradebantur, a iureiurando, quo, durante dominio communi, clientes obstricti fuerunt, absolvit n). Insuper anno 1301. in crastino adfensionis Domini (d. VIII. Maii) speciatim de castrensibus *Crucenacensis* lineæ feudis transigitur o). Rursus eodem & sequenti anno 1302. feria quinta post octavam epiphaniæ Domini, inter fratres *Sponhemien-* *ses* *Simonem* III de *Castellaun* & *Ioannem* II *Crucenacensem* initum, hisce sub legibus, ut feuda scilicet inter sese communia simul possiderent p).

§ XXVII.

Præcedentia maiori luce ut illustrentur, subiungere sequentia placet. Anno videlicet 1291. **LVDOVICVS II**, Elector Palatinus, ab *Henrico*, Comite *Sponhemien-* *si*, quid bonorum *Cubæ*, quin etiam in pagis *Werth*, *Zell*, *Derscheid* & *Schænbronn* habebat omnino liberum, sibimet acquirit q). Anno 1296. Elector **RVDOLPHVS I** ab *Eber-* *hardo*

l) Conf. *Kremerus* l. c. pag. 85. & 142.

m) Ibidem pag. 98.

n) Rursus apud eundem p. 168. & 244.

o) Ibidem pag. 280.

p) Ibidem p. 335. seqq. & p. 337. seqq.

q) Vid. *Chlingenspergius* in designatione allodialium & allodialibus per constitutiones imperii, & iuxta Germaniæ iurisprudentiæ regulas accenseri solito.

hardo, Sponh. Comite, partem castri *Alsheim* sibi comparavit r). RVPERTVS I, Elector Palatinus, an. 1376. adquirit a Cunigunda Sponh. femina Comite de Reineck partem eius in *Altenburg* s). Idem an. 1377. a Comite Sponh. comparat sibi partem eiusdem similiter in dicto *Altenburg* t). An. 1388. *Simon*, Comes Sponh. eidem RVPERTO arcem *Stein* tradidit u). RVPERTVS III anno 1400. adquirit a *Conrado* Sponh. quartam partem, quam in oppidulo *Wolfstein* habuit v). LVDOVICVS III, Elector Palatinus, an. 1422. a *Ioanne* Sponh. adeptus est quartam partem Sponhem. Comitatus. An. 1461. *Adolphus*, Archiepiscopus Moguntinus, FRIDERICO I, Electori w), cedit, quidquid Ecclesia Moguntina habuit in Sponh. Comitatu, nempe *Beckelnhemium* castrum & villam, oppida bina *Sobernhemium* & *Monzingam*, *Nusbaum* villam, *Vlmenam* oppidum &c. An. 1462. *Carolus*, Marchio Badensis, quidquid in Comitatu Sponh. tenuit, sub redemptionis titulo tradidit eidem FRIDERICO. Anno 1471. idem FRIDERICVS exercitum suum movit adversus *Beckelnhemien*ses villas maiorem & minorem, easque octava obsidionis die cepit. Deinceps eodem anno *Sobernhemium*, tunc ecclesiæ Moguntinæ oppidum, urbem *Monzingam*, pagos *Merxheim* & *Nusbaum*, castellum *Beckeln-*

solitorum, urbium, oppidorum, prædiorum urbanorum & rusticorum, alio titulo, qui feudi masculini nomine a Sereniss. Domo Electorali Palatina possessorum, emtione, donatione, testamento, aut alias adquisitorum; ad dictum annum.

r) Ibidem ad dictum annum.

s) Ibidem ad an. 1376.

t) Rursus ibidem ad an. 1377.

u) Ibidem ad an. 1388.

v) Ibidem ad memoratum an. 1400.

w) Non *Ludovico* IV, Electori Palatino, prouti legimus apud *Cblingenspergium*.

ckelnhemium, arcem Landsbergam, oppidum Moscheln cum arce, villam Boos &c. obsedit atque occupavit, factaque inter ipsum & LUDOVICVM, Ducem Bipontinum, concordia, conclusum fuit, ut ista omnia castella, oppida & villæ perpetuo deinceps ad Palatinatus dominium pertinerent x).

Anno 1345. *Ioannes* Raugravius Electori RVDOLPHO II vendit castrum suum *Rheingrafenstein*, illudque ab eo in feudum recipit y). An. 1349. *Hermannus* de *Sobernheim* & *Philippus* de *Cronenberg* eidem Electori castrum suum, tamquam beneficium castrense, subiiciunt z). Anno 1356. *Ioannes*, Comes Rhenensis, acceptis ab Electore RVPERTO I mille florenis, ei subiicit arces suas *Rheingrafenstein*, *Dhaun* & *Grumbach*. An. 1358. *Ioannes*, *Sponhemien*sis Comes, acceptis ab eodem Electore quinis florenorum millibus, eius fit cliens fiduciarius, & pro eadem summa telonium *Cubanum* ipsi oppignorat. An. 1503. Dominus L. B. de *Sickingen* Electori PHILIPPO subiicit castra *Landstuhl* & *Ebernburg*. An. 1541. Dominus de *Sickingen* Electoribus *Treviren*si & LUDOVICO V. Palatino & Landgravio *Hassiae* pro indiviso, sicuti loquuntur, subiicit arces *Ebernburg*, *Landstuhl* & *Homburg*, easdemque in feudum recipit a).

Anno 1454. Dux & Rectrix & conventus undecim millium *Virginum Colonien*sium Electori FRIDERICO I vendunt pagum *Engelstadt* & redditus, quos in pagis *Langenlonsheim*,

S 2

x) Conf. idem in eodem articulo ad dictos annos. Adde, si placet, quæ supra scripsimus, §. V. p. 11. §. XVI. p. 51 & 52. & p. 61. seq. §. XVIII. num. 5. pag. 91. seq. num. 8. p. 93. num. 26. p. 99. nec non num. 29. pag. 101.

y) Apud eundem *Chlingenspergium* in designatione iurium territorialium, civitatum, oppidorum, villarum aliorumque locorum, libere & absque feudi nomine a Sereniss. Domino Carolo possessorum, ad dictum annum.

z) Ibidem ad an. 1349.

a) Ibidem ad prædictos annos.

heim, Winternheim, Schwabenheim, Hessenheim & Werstadt percipiebant b). An. 1560. Decanus & Capitulum Moguntinense FRIDERICO III Electori vendunt decimas suas Sobernhemienfes. Eodem anno sub eodem Electore facta est in universo ferme Palatinatu religionis immutatio, atque omnium bonorum ecclesiasticorum occupatio, eodem FRIDERICO procurante; in cuius gratiam eiusmodi bona abdicarunt plurimi, five ad Protestantes, five in alias regiones, promissis annuis stipendiis, abituri; quorum bonorum hic sequitur enumeratio, & quidem speciatim in archisatrapia Cruacenacensi: nimirum abbatia Sponhemienfis; abbatia Schwabenhemienfis; abbatia Laureshemienfis ordinis præmonstratensis; abbatia Kirbergenfis; Capitulum Cruacenacense; Prioratus, quem vocant, S. Catharinæ; Prioratus S. Ioannis c); sed cænobium Schwabenhemienfe demum anno 1570, & Sponhemienfe an. 1573, exauctoratum fuit d).

An. 1247. *Mechtildis*, Domina Comes Seynenfis, cessit & donavit *Ioanni Henrico*, *Simoni* & *Eberhardo*, Comitibus Sponhemienfibus, Blanckenberg castrum & oppidum cum feudis, castrum Freurberg, quatenus feudum est, castrum Seyn cum rebus eo pertinentibus, castrum Halckenrodt cum feudis, castrum Sassenburg cum beneficiis, Comitatum Hadamar, advocatiam aræ Vbiorum, five Bonnensem e). An. 1416.

Elisa-

b) Apud eundem in design. bonorum eccles. feculari usui restitutorum, quorum Serenissimi antecessores per cessionem possidentium, aut alio quovis modo proprietatem sunt adsecuti, ad an. dictum.

c) Ibid. ad memoratos annos.

d) Vid. Vir longe celebr. *Lud. Christ. Miegius* in dem ausführ. Bericht, in den Beilagen, num. II. p. 123.

e) Conf. *Chlingenspergius* in design. feudorum hereditariorum, ditionumque & prædiorum a divisione anni 1444. in gratiam FRIDERICI Simmerensis, aut posterorum eius in feudum evektorum pure, & absque mentione li-

Elisabetha, Comes Sponhemienfis, donat **LVDOVICO III** Electori quintam partem in arce & urbe *Crucenacensi*, in castro & valle Ebernburg, in castro Arienschwang, in Castro & valle Gutenberg, in oppido Naumburg, in castro valleque Coppenstein, in castro & urbe Gemunden, in oppido Kirchberg cum universis ditionibus. Anno 1402. Stephanus, **RVPERTI III** Cæsaris & Electoris filius, uxore ducta *Anna*, *Friderico*, ultimo Comite Sponhemienfi & Veldentino, nata, prædictos Comitatus & alia loca quam plurima in Palatinam transtulit ditionem. An. 1373. *Cunigunda* Sponhemienfis arcem suam in pago *Weinsheim* f) **RVPERTO I**, Comiti Palatino concedit. An. 1376. eadem eidem partem suam in Altbeimburg oppignorat. An. 1379. **WENCESLAUS** Imp. donat *Elisabethæ*, **RVPERTI I** Electoris coniugi, partem vectigalis Vdenhemienfis. Anno 1391. *Ioannes*, Sponh. Comes, subditis & clientibus suis præcipit, ut, si ipsi Comites sine liberis masculis decesserint, filiæ suæ *Elisabethæ*, **RVPERTI II** Electoris sponsæ, subiciantur, tamquam veræ ac legitimæ Dominæ; quippe quam deinceps Præfectus & viri castellani Crucenacenses semet veluti Dominam suam observaturos pollicebantur. Id quod etiam præstabant Præfecti & castellani in Kirchberg, Vian-den, Castellaun & Winterburg. Anno eodem *Mechtildis* Sponhemienfis, Comes limitanea Badensis, eidem **RVPERTO II** cedit arcem suam Berisheim. An. 1406. *Elisabetha*, *Henrici* Comitis vidua, pagum Eich eidem oppignorat. g)

An. 1338. *Ioannes*, Comes Sponh. eiusque uxor obtulerunt *Balduino*, Archiepiscopo Trevirensi, mediam partem
S 3 castri

neæ masculinæ concessorum, aut sequioris sexus beneficio comparatorum,
& quidem ad annum 1247.

f) Vid. supra §. XVIII. p. 106. seq.

g) Apud *Gblingenspergium* in cit. design. ad dictos annos.

castrum Dille, & quidquid habebant in pago Dille, Leinsheim & Dreisse, in oppido *Crucenaco*, in pago Schwabenheim, clauistro Altenfeld, & Pferdenfeld, capella prope Kirchbergam, in Kirn, Winzen, Rodern, Gemünde, in molendino zu den Hecken, in Kerweiler, Dilledorf, in curia ante castrum Dille, molendino & valle &c. h). Anno 1463. *Carolus*, Marchio Badensis, cedit Electori FRIDERICO I quincuncem Sponhem. Comitatus i). In dispositione FRIDERICI I de anno 1472. *Crucenacum* tamquam pars Electoratus Palatini adscribitur Electori PHILIPPO k). Anno 1477. idem PHILIPPVS emit arcem Sobernhemiensem l). Anno 1380. *Ioannes*, Comes Sponhemienfis in gratiam Electoris RUPERTI primi m) cedit oppignorationem arcium Ladenburgensis & Steinenfis, quas a Capitulo Wormatiensi traditas possidebat n) An. 1544. sub FRIDERICO II, Comite Palat. Rh. & Electore cum Archiepiscopo & Capitulo Moguntino conventio inita, qua sancitur, urbes in strata montana fitas, uti & Sobernhemium, Monzingam & Beckelnhemium, ipso Electore vivente, non esse reluendas o). An. 1573. FRIDERICVS III Elector civibus Crucenacenfis oppignorat insulam ibidem p).

Ceterum

h) Apud eundem in feudorum oblatores design. ad annum prædictum.

i) Conf. idem in feudorum emtorum design. ad an. dictum; ubi autem non recte Friderici II fit mentio.

k) Vid. *Kremerus* in der Gesch. Frid. I, & quidem in dipl. num. CLXVIII. pag. 454.

l) Apud *Cblingenspergium* l. d. ad annum memoratum.

m) Non Ruperti secundi, ut quidam falsissime scribunt. Nam is tunc temporis nondum fasces regiminis gessit.

n) Lege *Cblingenspergium* in design. feudorum pignoratitiorum, ad an. indicatum.

o) Ibidem ad an. 1544.

p) Ibid. ad dictum annum.

Ceterum hic obiter monendum est, *Crucenacum* circa annum MD iam fuisse Principum & Ducum Simmerensium sedem, arce nova, quæ postmodum Borussica nominata, hodie vero deiecta, instructam, ipsique velut adstructam oppido. Tunc omnino civitas, quæ nunc vix ac ne vix quidem septingentos cives numerat, florentissima fuit & frequentissima, ita ut mille octingentique cives in ea alerentur, ne de celeberrimis iam dicam mercatibus, quos multi peregrini negotiationis exercendæ gratia frequentare solebant.

§ XXVIII.

Iam contemplaturi sumus ædificia, quippe quæ in regia, ecclesiastica, publica nec non civilia dividi commodissime queunt. Quod igitur ad regia attinet ædificia, huc potissimum spectant:

1) *Castrum* Romanorum antiquissimum, atque olim longe splendidissimum q). Hic loci superioribus tantummodo subnectimus, nimirum Rhenensem Comitem *Wernerum*, *Hildegardis*, Comitis Sponhemienensis, coniugem, adhuc anno MCCCXC *Ostrobургum* cum omni iurisdictione, tributis & censibus atque universis decimis possedisse. Vetustissimum istud castrum anno 893. a Normannis diruitur. De quo sæpius laudatus scriptor r): Porro Nortmanni a Bingionibus moventes exercitum castellum Ducis quondam S. Ruperti, quod Osterburgium dicebatur, in Nagavio situm iuxta villam Stauronesum, vulgariter Creuzenach (alias Crüzenach) capientes simili furia destruxerunt, omnesque in circuitu vicos in favillam redegerunt. Hodie vero ibidem sunt agri, liberi quidem, sed civibus in usum pro censibus quibusdam concessi.

2) *Palatium regium*, olim pone cænobium S. Kiliani positum s). Nunc in ipsius loco similiter agri, ad civitatem Crucenacensem pertinentes, coluntur.

3) *Arx*

q) Supra §. III. p. 6. seq. §. IV. p. 9. §. XX. p. 111. seqq. §. XXII. p. 119.

r) Nempe *Trithemius* in annal. Hirsaug. Tom. I. p. 43.

s) Plura de eo dedimus supra §. XXI. p. 115. seqq. & §. XXII. p. 117. seqq.

3) *Arx quoque munitissima olim, & quidem iam seculo nono, Crucenaci conspiciebatur, quæ vocatur editissima t). De hac arce legimus subsequencia: Primo quod ipsa dispensatione ostensa, ad aliquem locum veniemus, qui nobis (Ioanni II Comiti Sponh. & Crucenacensi) & predictis Episcopo (Frisingensi Emichoni,) preposito (Frisingensis ecclesiæ Gerardo) & Friderico (Comiti Silvestro, fratri Susannæ Kyrburgensis) videbitur expedire, & ibi predictæ Susanne securitatem prestabimus sufficientem, vel eius amicis, quod eidem in donacionem propter nuptias assignabimus castrum nostrum Crucenachen, cum redditibus trecentarum marcarum denariorum Colonienarium, tribus Hallensibus pro denario computandis, in locis vicinioribus & commodioribus ipsi castro pro utilitate Susanne predictæ, quos redditus una cum dicto castro tenebit ad tempora vite sue, si nos Iohannem sine heredibus decedere contingeret, nisi illi, ad quos de iure bona prefata devolvi debent, una cum castro ipsa cum tribus millibus marcarum colonienarium denariorum tribus hallensibus pro denario computandis redimere velint, quod eis licebit, que tria millia marcarum, sive bona cum eis comparata postmodum cum castro prefato ad eos devolventur, ad quos bona nostra de iure debent pervenire. Promiserunt insuper predictus Episcopus, Prepositus & Fridericus Comes Silvester tunc nobis prestare idoneam cautionem de dandis nobis Iohanni mille marcis denariorum Colonienarium tribus Hallensibus pro denario computandis infra unius anni spacium, postquam dictam Susannam Nos Iohannes legitimam duxerimus in uxorem, quas mille marcas in certos & distinctos redditus converteremus, & infra eiusdem anni spacium pro aliis mille marcis predictæ Monete redditus centum marcarum denariorum Colonienarium eiusdem monete nobis de bonis suis castro nostro Crucenachen vicinioribus taliter assignabunt, quod ipsa Susanna per assignacionem talium reddituum in porcione sue hereditatis, que sibi debetur sine onere debitorum in posterum non gravetur, quos tamen centum marcarum*

t) In chron. Gottw. l. III. p. 466. apud Kremernum in den dipl. Beitr. p. 112.

rum redditus predictus Fridericus Comes Silvester pro mille marcis denariorum colonensium redimendi habebit liberam optionem u). Castri capellam, iam anno 1309. fundatam, & viginti medimnis grani tribusque Colonensium denariorum marcis, ex molendino ibidem repetundis, quin etiam vini plaustro, ex vineis dynastarum porrigendo, dotatam, nova Sacellani domo Ioannes II, Comes Sponhemienfis, anno 1330. locupletavit v). Arx ista montana Germanice Kauzenberg alias Kaufenberg, cum ea, quæ vocatur editissima, prorsus eadem w), in bello tricennali potissimum celeberrima x), a Gallis anno superioris seculi octogesimo nono funditus deleta fuit, ita ut eius rudera hodie dumtaxat cernantur y). Idem castrum Kauzenberg, olim revera munitissimum, sed a Gallis destructum, cum palatio, aula hortisque postmodum ex hereditate Arausiaca Regi Borussię adiudicatum, modo ad Electoris Palatini cameram aulicam pertinet. Demum die X. Oct. eiusdem anni Simmerense palatium, a Principe & Duce Ludovico Henrico Mauritio de novo exstructum, olim quoque Borussicum, nunc vero Palatinum, a Gallis pariter incendio consumitur z).

§ XXIX.

u) Hæ litteræ datæ sunt in Kirchberg anno Domini Mo. CCCo. IIIo. in die Katerine Virginis (25. Nov. presentibus Rudolfo de Ansenburg, Hugone de Smideburg, Sibodone dicto Gäuwere, Wilhelmo dicto Burnebach, Wilderico de Spanheim, militibus & aliis fide dignis, apud *Kremerum* in den dipl. Beitr. in den Vrkunden num. XXXIII. p. 369.

v) Idem *Kremerus* l. d. pag. 310. De hoc castro supra §. XXVI. p. 135.

w) In Gottw. chron. l. c.

x) Vid. *Zeilerus* l. d.

y) In dem Rhein. antiquar. p. m. 584. & Europ. Staats- und Reise-Geogr. p. 788.

z) Ibidem locis cit.

§ XXIX.

Aedificia regia nunc excipiunt *Ecclesiastica*, ad quæ præter alia pertinent sequentia:

1) Cænobium cum ædícula sacra Virginum CHRISTO dicatarum, & quidem ordinis S. Benedicti ad S. *Martinum*, in monte, cui nomen inde *Martini*, *Martinsberg*, olim situm, & quidem extra oppidum, ante portam Bingenensem, Brezenhemium versus, e regione muri ab ethnicis denominati a). Quando autem illud exstructum, & postea destructum fuerit, prorsus est incognitum. Regem quidem *Dagobertum Pium* templum aliquod collapsum reædificasse, cænobiumque *Crucenacense* condidisse, tradunt nonnulli b); sed tamen, utrum idem cum nostro fuerit, merito dubitatur. Id enim potius fuit monasterium in insula c). Nostra ætate dictum cænobium non nisi rudera ostentat d); quæ profecto vetustissima esse, sepulturæ in capulis sive loculis, qui e terra hodiedum eminent, & fragmenta murorum, a tempestate sensim comesa, monstrant evidentissime. Huius ædiculæ sacrae iam seculo nono mentionem invenimus. Nam inter Episcopatus *Herbipolitani* possessiones, a *Carolomanno*, fratre *Pipini* regis, acceptas, **LVDOVICVS Pius** anno 822. *Frankfurti* confirmavit ecclesiam S. *Martini* in villa *Crucenacus*, in pago *Wormatiensi* sitam e). Similiter an. 889. **ARNVLPHVS** Imp. præter alias ecclesias, ecclesiam quoque S. *Martini* in villa *Crucinaha*, quam cum aliis **CAROLVS Magnus** Imp. Episcopo *Herbipolitano* donavit, ultro stabilivit f).

Anno

a) De quo supra §. III. p. 6. §. XX. p. 113.

b) Nixi msc. corpore antiqq. p. m. 96.

c) Inferius in hoc §. num 5.

d) Conf. *Oliv. Legipontius* in monast. Mogunt. p. 18.

e) Vid. acta acad. Theod. Palat. Tom. I. p. 279.

f) Sic testatur *Eckardus* in hist. Franc. orient. Tom. I. p. 391. & p. 396; ubi quoque *Crucenacum* tamquam pagus diœcesis *Wirceburg.* occurrit; & Tom. II. p. 711.

2) Anno 1280. Comites Sponhemienſes in ſalicetis ædem ſacram, tamquam arcis venatoriæ, quæ ibidem ſteterat, capellam conſtituiſſe dicuntur; quæ poſtmodum propter ſanctæ crucis particulas g), a cœnobio Sponhemienſi dono traditas, *Eccleſia ſanctæ crucis* nominata fuit. Iuxta hoc templum, S. Nicolao dicatum, ſtructurum eſt monaſterium; in quo quatuor eæque ſatis magnæ particulæ S. crucis etiamnum adſervantur, quippe quæ affabre ſecundum morem antiquum argento circumcluſæ; quarum tres ſuperiores ſex ſemiſſes ſeu ſemipedes, una vero inferior ſeptem pollices cum dimidio longæ, ſed ſingulæ unum dimidiumque pollicem latæ, dimidium autem pollicem denſæ ſunt, quemadmodum earum in ære incifa commonſtrat imago. Hocce cœnobium, quod olim quoque *Nigrum* adpellabatur, anno 1570. in alios fuit uſus converſum, atque ad Gymnaſium Reformatorum deinceps accommodatum h). In hoc ſtatu exſtitit uſque ad annum ſæculi ſuperioris octogefimum nonum; quo, & quidem d. XVI. April. in Gallorum tumultu hoc templum R. R. P. P. Carmelitis calceatis traditur, cœnobium autem armata manu capitur, ita ut Gymnaſii Rector *Chriſtianus Fickeiſen*, in cathedra ſedens, aliiſque docentes ab hoſtibus extruderentur. Poſtea locum, ubi Gymnaſium ſteterat, in hortos commutatum fuiſſe novimus, immo ipſa commonſtrat evidentia i). Ceterum de hoc coenobio legimus: *Monaſterium ordinis B. V. M. de monte Carmelo, quod poſt multas calamitates tandem reſtitutum, hodie maxime viget* k). Cœnobium autem S. Vincenti, iamdudum dirutum, occupant domus civiles; quæ vero monaſterio ven. Carmelitarum ſunt vectigales ſeu tributariæ.

T 2

3) Cæ-

g) De his particulis ſupra §. IV. p. 9. & §. XIX. p. 111.

h) Conf. celeb. *Miegius* l. d. pag. 123.

i) Infra §. XXX. & XXXVI.

k) Apud *Oliv. Legipontium* l. c. pag. 18.

3) Cœnobium & templum S. *Chiliani* (*Kiliani*) extra urbis mœnia ad priscum Palatium l), oppidulum Planich m) versus, a *Ioanne* I, Rhenensi Comite, iam ædificatum, *Ioannes* II, Comes Sponhemienſis, pari modo atque castelli ſacram ædiculam an. 1332. dotavit, eique viginti medimnos grani plauſtrumque vini quotannis attribuit n). Hodie ne maceries quidem habet reliquas o); ſed ibidem ſunt agri fertiles.

4) Sacrarum Virginum S. Auguſtini cœnobium, D. *Petri* honoribus ſacrum; quod *Wernerus*, Rhenenſis Comes, Hildegardis natæ Sponh. Comitſ maritus, qui hic Oſtrobургum cum iuriſdictione, cenſibus omnibusque decimis poſſidebat, & adhuc circa finem ſeculi decimi tertii vivebat, haud procul ab ipſo oppido cis Navam exſtruendum curavit p), idque ſex terminis agrorum, in tribus ſitorum diverſis partibus, quarum una vocatur *die Bünde*, ſecunda *die Gehren*, tertia *die Frechen*, locupletavit. Huius cœnobii advocatiam an. 1324. ſexto idus Decembr. (d. VIII. Dec.) in ſe ſuſcepit *Ioannes* II, Sponh. Comes. Diploma ſic ſeſe habet: *Wir Graue Iohan van Spanheim verjehen Vns vffenlich an dieſem Briefe. Wanne die Ediln Lude Siſrid der Ringraue, Frauwe Margareta ſin eliche Huſfrauwe, Iohan ir Son und Iunckfrau Hedewig ſine eliche Huſſfrauwe und ire Erbin die irs gudis rehte Erbin ſint, wieder gekeuſint, die Fodige die ſie den erſamen Frawin . . der Meiſterſin und dem Convente des Cloſtirs zu Sente Peter hant verkauft, da wir Faut über ſin, ſo ſoln wir uns numme vermezzen, de keiner Faudichin zu dem vorgnanten Cloſtir wand alſo viel Rehtis als wir hattin zu dem Cloſtir und zu irme*

l) Supra §. XX. p. 111.

m) Supra §. XVIII. p. 103. num. 33.

n) Vid. *Kremerus* l. d. pag. 310. ſeq.

o) Teſte *Oliv. Legipontio* l. c. pag. 19.

p) Apud *Kremerum* l. d. pag. 193.

irme gude wa daz is gelegin des Dagis e wand wir da worden gekorn zu eime Faude, des soln wir sin unverlustig. Zu eim rehtin Orkunde gebin wir disin Brief versigelt mit vnfirm Ingesigel. der ist gebin do man zalte von Gotz Geburt druzen hundert Iar und vier und zwenzig Iar. Sexto Idus Decembris q).

Idem cœnobium, olim notissimum, a *Wernero*, Rhenensi Comite, fundatum esse, modo vidimus. Hinc quoque Comites Rhenenses fuerunt eiusdem advocati. Ipsius nomen iam occurrit in diplomate *Ioannis* I, Comitis lineæ Crucenacensis, signato an. 1279. r); ex quo præter alia quoque discimus, illud extra urbis mœnia positum fuisse. Verum autem Rhenensis Comes *Suffridus*, *Weneri* filius, an. 1324. ius advocatiæ suæ pro sexcentis denariorum libris rursus cœnobio vendidit. Sed ipsum cœnobium statim, & quidem eodem anno *Ioannem* II, Comitem Crucenacensem, & post eum deinceps Comitem *Walramum*, *Ioannis* II successorem, an. 1340. feria quinta post festum diem S. Gregorii, sibimet advocatum elegit. Anno 1437 s) hoc monasterium, quoniam velut obsolescere, multumque ponderis, respectu dignitatis suæ & auctoritatis, decedere cœperat, permissu Papæ *Eugenii* IV cum cœnobio Schwabenhemiensi fuit quasi concorporatum; virginis autem sacræ, quarum paucae tantum erant superstites, aliis adiunctæ sunt monasteriis. Quoniam vero memoratæ virgines ordinationem suam titulumque: *Mater und Convent zu Creuznach in der Clusen-Buben-Capell*, ulterius conservare & retinere contendebant, hinc iisdem quidam Præpositus *Hermannus* de *Battenberg* an. 1491. die *Lætare* dictum cœnobium rursus adsignavit & tradidit, quid? quod *Bertholdus*,

T 3

q) Apud eumden in den Urkunden, num. XXXIV. p. 373. seq.

r) Vid. cel. *Ioannis* in spicil. tabb. veterum, p. 473.

s) Quo anno *Ioannes* VI, Comes Sponhemienensis, lineæ Starckenburgen-sis ultimus, obiit. Conf. *Trithemius* in chron. Sponh. p. 357.

*du*s, Archiepiscopus Moguntinus, easdem die secunda Iunii an. 1495. sollemni ritu in cænobium immisit, immo *Ioannes V*, Rhenensis Comes, eodem anno die *Lunæ post Cantate* demum a superiori Magistra, nimirum *Elisabetha* de *Betten-dorff*, advocatiam redemit, vel potius reluit. De cænobio *S. Petri in Crucenache* mentio quoque fit alibi t). Verum enim vero consequuta Reformatio iuribus utriusque & cænobii & advocatiæ finem fecit, siquidem cænobium a toparchis Sponhemienfibus exauctoratum fuit u). Ultima dux virginum seu Antistita, videlicet *Ottilia* (al. *Othilia*) iam anno 1568. fisco vel ærario publico proventus addicere fuit coacta v). Aedificium, quod in eiusdem loco hodie cernitur, vocatur *Araufionensis aula*, *der Oranienhof*, quoniam *MARIA*, nata Princeps *Araufiaca*, Ducis ultimi *Simmerensis* *LVDOVICI HENRICI* coniux, postmodum vidua, tempore æstivo ibi habitare consuevit; quæ etiam an. 1688. ibidem vitam cum morte commutavit, sed iuxta maritum *Simmeræ* quiescit.

Sunt nonnulli, qui putant, hoc cænobium post restitutionem, anno 1495. factam, dictum fuisse monacharum cænobium *S. Catharinæ* dicatum & consecratum, post reformationem vero nuncupatum *S. Catharinæ aulam*. Hoc interim certissimum est, monasterium *S. Catharinæ* proxime ad urbem, quod quidam an. 1217. fundatum credunt, an. 1573. cum redditibus suis ad alios usus transisse w).

5) Aliud in insula (auf dem Wærth) cænobium, *B. V. Mariæ* honoribus dedicatum, a *Dagoberto* Rege fundatum, in collegiatam ecclesiam subinde abiit, ac demum interiit x). Ceterum anno millesimo quadringentesimo *Domina Comes ELISABETHA, Simonis*, ultimi Comitis *Sponh. & Cruce-nacen-*

t) Vid. illust. de *Gudenus* in cod. diplom. Tom. I. p. 771.

u) Apud *Kremerum* l. c. pag. 316. seq. not. 292.

v) Conf. *Oliv. Legipontius* l. d. pag. 18, & celeb. *Miegius* l. c. pag. 123.

w) Apud eundem *Miegium* l. d.

nacensis, filia, & RVPERTI *Pipanis* vidua, magnum idque splendidissimum templum in insula ædificat, ubi quoque cum patre suo sepulta iacet; cuius imago orichalcea fusa permansit ibidem integra & incolumis usque ad annum MDCCXVII; quo Domini Catholici simul istud intrare templum cæperunt. Idem templum deinceps eodem seculo decimo quinto in ecclesiam collegiatam fuit commutatum. Haud diu post, nimirum an. MCCCCL, Apostolica Papæ *Nicolai* bulla datur *Iacobo*, Archiepiscopo Trevirensi, ut retinere *parochiam de Creuzenach* propter debita archidiœcesis valeat y). Hæc ecclesia Crucenacensis habuit quoque Plebanum suum. Nam tempore *Iacobi*, Archiepiscopi Moguntini, preces primariæ fuerunt expeditæ; qua occasione preces Plebani Crucenacensis memorantur z). Insuper *Arnoldus* Comes de Salm, pastor ecclesiæ parochialis in Creuznach & Canonicus ecclesiæ cathedralis Trevirensis, an. 1506. concedit consensum presbytero & altaristæ altaris S. Catharinæ in Creuznach *Ioanni Hepp* permutandi altare suum cum *Kyliano Wynheim* clerico tamquam idoneo a). Anno 1559. omnes imagines ex hoc templo auferuntur; quod Elector LVDOVICVS VI, Electoris FRIDERICI III primogenitus, anno 1577. Evangelico-Lutheranis tradidit; sed tamen an. 1584, mutato tempore, Reformatis restitutum. Hocce egregium magnificumque templum Galli d. XVIII Octob. anno superioris seculi octogesimo nono post meridiem in cineres redegerunt; in cuius choro deinceps, ex pacto conventoque, Reformati cultu divino sunt functi. Verum autem anno seculi nostri quinquagesimo Reformati cum Catholicis contraxerunt de novo templo exstruendo, ita ut chorum modo possideant soli Catholici,

navim

x) Lege *Legipontium* p. 18. seq. & supra in hoc §. num. 1.

y) Obvia est hæc Bulla apud illust. de *Hontheim* in hist. Trevir. Tom. II. pag. 412.

z) Vid. ven. *Würdtwein* in subsid. dipl. Tom. III. p. 26.

a) Apud eundem rev. *Würdtwein* in diœc. Mogunt. Tom. I. p. 98.

navim vero templi propriam nacti fuerint Reformati; quippe qui loco destructæ navis novum condere templum cœperunt d. VII. Sept. an. MDCLXVIII b). Hoc, iamiam ingentibus sumtibus consummatum, omnia templa Reformatorum, in Palatinatu nostro existentia, non amplitudine solum, sed pulchritudine etiam ac magnificentia facillime antecellit. Apprime dolendum, omnia, quæ in navi veteris templi quondam obvia, corrupta hodie esse epitaphia. Verum autem in choro, aliquamdiu post Gallicum bellum templo parochiali Reformatorum, præstans superest mausoleum *Simonis* IV, Comitis Sponhemienfis, lineæ Crucenacensis postremi, cum epigraphe:

ANNO DOMINI M. CCCC. XIII. III. CALENDAS
SEPTEMBRIS OBIIT NOBILIS DOMINVS SYMON.
COMES IN SPANHEIM ET VIENNE HIC SEPVL-
TVS. CVIVS ANIMA REQVIESCAT IN PACE.
AMEN c).

Idem epitaphium iam antea fuit evulgatum d).

Ad

b) Prouti patet ex carmine Teutonico MS. hanc in rem composito, subtit: Die erste Nachtwache bey dem Grundstein, der zur Reformirten Kirche in Creuznach gelegen.

c) Conf. acta acad. Theod. Palat. Tom. I. p. 28; ubi hæc ad illustrandam historiam subiiciuntur: „Comitatus Vienne, cuius hic fit mentio vulgo Vianden, in Ducatu Lucelburgio situs, ad Simonem hunc pervenit matrimonio cum Maria, Gotfridi, ultimi comitis Vienn. filia, ex qua Elisabetham suscepit, Comiti Palatino Ruperto Pipan, Ruperti imp. filio primogenito, nuptam. Elisabetha hac sine prole an. 1417 defuncta, Comitatus ille ad matris eius ex sorore Adelheide nepotes, Nassaviæ Comites, transivit; quinta tantum Comitatus Spanheim. anterioris parte penes domum Palatinam tum remanente, eiusdem dono Elisabethæ, cuius res egregie nuper illustravit *Crollius* noster Bipont.” Vid. supra §. VII. p. 15. seqq.

d) Nimirum ab illust. P. W. L. Flad in der nähern Erläuterung des Churpfälzischen Hof. Schild- und Fahnenträger - Amts. 2. Anhang. p. 16. ed. 1753; quod autem emendatius obvium est apud eundem in der Nachricht von *Ruperto Pipan*, §. 15. p. 29. not. d.

Ad eiusdem templi murum erecti sunt duo lapides Rhenensium Comitum sepulcrales, quorum alter *Cunradi Ryngravi de Lapide*, qui a castro suo vernacule tunc temporis *Stein*, & discriminis causa postmodum *Rheingrafenstein* dicto, quod retro Crucenacum monti infidet, cognomentum tulit. Dies & annus mortis ex hocce monumento non certo constant. Alter lapis est *Lucardis*, quæ *Friderico* Rheni Comiti nupsit feria quinta post S. Martini an. 1420, mater deinceps facta *Godfridi & Lucardis*, qui cum ipsa in eandem tumbam fuerunt illati. Quare & matris & liberorum horum effigies in ipso lapide conspiciuntur. Inscriptio verbis integris hæc est:

ANNO DOMINI MCCCCLV. XIV. DIE MENSIS AUGUSTI OBIIT NOBILIS DOMINA LVCART DE EPPENSTEIN COMITISSA RENI ET GODFRIDVS COMES RENI ET LVCART EIVS LIBERI QVORVM ANIME REQVIESCANT IN PACE AMEN e).

Insuper in eodem templo lapidi, cuius in medio herois imago conspicitur, incisum est epitaphium subsequens:

ANNO

e) In cit. act. acad. Tom. I. p. 29; ubi lapis æri incisus cernitur, simulque hæc adduntur: „Lucardis hæc insuper filium reliquit Fridericum, silvestrem in Dhun & Rheni Comitem, qui biennio post cum avunculo suo, Godfrido Domino de Eppenstein, de hereditate materna transegit. Insignia Eppensteinensia ad sinistram Lucardis. Qui ad dextram leones quatuor, iuncta Rheni & Silvestrium lineæ Dhun. Comitum insignia hodieque constituunt, in scuto quadripartito, quod hic sine partitione simplicius. Alibi leones Wildgravici tantum coronati sunt, Rhingravici nusquam. Kyrburgensis Wildgraviorum linea tribus — — — — scutum suum exornavit leonibus, qui & ipsi in Rhingravicum deinceps illati sunt. „

ANNO DOMINI MCCCCLII. OBIIT SEXTO IDVS
MAII ϕ DO. ARMIGER. DE. LEWENSTEIN. EIVS.
ANIMA. REQVIESCAT. IN PACE.

Ab utroque latere lapidis, & quidem ad superiorem partem arcuatim fabrefactam cernuntur insignia. Deinde occurrit lapis quadratus, in cuius medio statura viri armati insculpta; sed huius lapidis pars superior, sicut etiam utriusque lateris inscriptio sunt muris obducta. Alius lapis, cuius dimidia pars inferior est mutila & parieti inclusa, tantum ostendit imaginem cuiusdam viraginis, procul dubio Dominae Rheni Comitissae & Silvestris, cum mutilata hac inscriptione:

+ ANNO DOMINI. M. CCCC. VII. VIGESIMA. DIE.

MAII. — — — — —

RQCT. IN. PACE. f)

Præter iam memorata uxoris *Domicelli Rudolphi de Leien*, an. 1408 ultima die Ianuarii defunctæ; *Hermanni Stumpp de Waldecken militis*, an. 1412 decima Kal. Oct. extincti; *Meynhardi de Coppenstein* an. 1503 sepulti, aliorumque illius ævi militum monumenta sepulcralia eodem in templo servantur g).

6) Aedicula sacra D. *Disibodi*, ad portam Rüdeshemiensem structa, quondam propria fuit Cellariæ Disibodenbergenfi; quæ vero hodie sub ruderibus iacet. Ad hancce olim pertinuit domus quædam, in via castrensi, (Burgstrasse) apud forum lignarium, sita. Ceterum Papa *Eugenius III* possessiones S. *Disibodi* in Crucenaco confirmavit an. 1148 h).

7) Anno 1480. Cænobium R. R. P. P. *Franciscanorum*, S. *Wolfgango* dedicatum, Crucenaci fuit fundatum. Sequentia, quæ forsitan occasionem huius monasterii condendi dederunt,

f) Hæc debeo liberalitati ampliss. viri *Cochemii*, Consilarii aulici Palatini, rerum Palatarum amatoris eximii.

g) Vid. act. acad. Pal. Tom. I. p. 29. seq.

h) Conf. celeb. *Ioannis* in spicileg. tabb. veterum p. 129.

runt, memoratu non sunt indigna: Oppidanus quidam Stauro-
nesi de ligno pyri imaginem S. Wolffgangi Pontificis sculpi fe-
cerat, quam ex devotione super altare in eodem loco primum, ubi
fundabatur cœnobium, collocavit. Ad quam imaginem tantus
brevis concursus populorum factus est, ut ex oblationibus eorum
sufficientes ad structuræ consummationem provenirent impensæ.
Miracula ibidem facta recitabantur plura, quorum opinione &
fama incitati per gyrum populi quotidie eleëmofynis votivalibus
concurrerant. Nec signorum cessavit opinio, quo usque Fratres
de Observantia minores ad locum introducti, quietem amantes,
& questum detestantes, imaginem deposuerunt. Et sic iam dein-
ceps miracula cessaverunt, & concursus populi successive in brevi
penitus defecit i). De ipsa huiusce cœnobii fundatione rev.
Abbas k) scribit: Circa hæc tempora (scilicet an. 1480) funda-
tum cœnobium Fratrum minorum de Observantia in Creutzenacht,
per Fridericum Comitem Palatinum l). Ducemque Bavariæ
ac Comitem in Sponheim, patrem Iohannis Ducis in Siemern
commorantis, cooperante oblatione fidelium. Nam civis qui-
dam præfati oppidi Creutzennacensis imaginem parvulam S.
Wolffgangi de ligno sculptam, in Capellam seu ecclesiam eius-
dem novæ foundationis posuit, ad quam tantus in brevi populorum
concursum fieri cepit, ac miracula prædicari, quod totum opus in-
ceptum ex oblatione populi citissime fuit consummatum. Nec mi-
raculorum cessavit opinio, quousque fratres, pacis & paupertatis
amatores, imaginem deposuerunt; & tunc cessavit fama signo-
rum, ac concursus populorum paulatim imminutus est. Anno de-
mum MCCCCLXXXIV dicti fratres minores locum & cœno-
bium

V 2

bium

i) Apud *Trithemium* in annal. Hirsaug. Tom. II. p. 510. seq.

k) Nimirum idem in chron. Sponh. p. 392.

l) Vbi bene observandum, hunc Fridericum, prouti msc. Crucen. habet,
non fuisse Fridericum I. Victor. Electorem Palatinum, iam anno 1476.
facto functum.

bium inhabitare cœperunt m). Hodie quoque suo in flore viget, quoniam opibus caret, ita:

Cantabat vacuus coram latrone viator n).

8) Anno 1622. templum Evangelico-Lutheranorum, Serenissimo Electore Saxonico, apud Cæsarem Romani imperii semper Augustum intercedente, fundatum fuisse, constat. Recentiora de hoc templo eiusque cœtu lecturos aliorum ablegare o) non dubitamus.

§ XXX.

Hæc sequuntur alia ædificia publica, quibus merito novum *Gymnasium* Reformatorum accensemus. Reformatos olim *Gymnasium* suum in cœnobio R. R. Carmelitarum habuisse, modo p) vidimus. Idem quondam celeberrimum reddidit *Georgius Sabellicus*, vulgo *Faustus iunior* & *præstigiator* dictus, antea familiæ *Francisci de Sickingen* informator, postmodum autem ab eodem *Francisco* Rector Scholæ commendatus q). In bello tricennali Musas sedem suam reliquisse, scholamque fuisse desertam, nemo non ignorat. Verum autem, quum post pacificationem Westphalicam Palatinatus legitimo suo Domino restitueretur, non solum de schola Teutonica, sed
etiam

m) Vid. *Trithemius* in chr. Sponh. p. 397.

n) Hæc verba sunt *Ol. Legipontii* l. c. pag. 18.

o) V. g. ad *Struvium* in der Churpfälz. Kirchengesch. p. 734. 736. sq. 750. 757. seq. 884. & 1173; quem hinc inde cum testibus suis alucinantem confutavit *Iust. Wilb. Wissenbachius* in dem Sendschr. gegen des *Schlossers* und *Debus* Wahrheit - Vnschuld - und Ehrenrettung p. 110. seqq.

p) Supra §. XXIX. num. 2. p. 147.

q) Conf. *Trithemius* in Epp. famil. Tomo II. opp. hist. subiunctis, lib. II. p. 560. infra de eruditio §. XLV. lit. S. Huius *Gymnasii* iam fit mentio in der geschr. Ordnung der Kirchen - Güther Verwaltung de anno 1576.

etiam de Latina Crucenacensi, & quidem in pactione inter Electorem Palatinum & Marchionem Badensem Ratisbonæ an. 1653. facta, transactum fuit, ut interim constituto Latinæ scholæ præceptori salarium Conrectoris exhiberetur. Atque in pacto de anno 1661. legitur: *Dass auf die Bestell- und Salairung noch eines Lateinischen præceptoris gedacht werden solle*; ita ut tali ratione hoc Gymnasium iam tunc rursus inceperit florere, atque ævo C. L. Tolneri, istud frequentantis, prospere floreret r).

Verum enim vero priscum istud Gymnasium Galli anno Seculi superioris octogesimo nono d. XIV April. tradiderunt P. P. Carmelitis, illud in hortos & plantaria convertentibus s). Quo facto, per aliquot annos publicis scholis caruerunt Reformati, partim in veteri, partim in novo oppido scholas domesticas, adeoque a semet invicem disiunctas, aperire coacti. Tandem ineunte hoc seculo nostro, novum ædificium, Musarum cultoribus destinatum, exstrui cæpit, in platea, quæ vulgo vocatur *die Klappergass*, ad Navam ulteriorem, ex adverso templi in insula stantis; pulcherrimi fane prospectus ædificium; unde e longinquo valles, montes aliaque loca peramœna spectari queunt. Hoc Gymnasium de novo sub clementissimis auspiciis Serenissimorum & Celsissimorum Principum IOANNIS WILHELMI, Electoris Archipalatini, & LVDOVICI, Marchionis Badensis, qui tunc temporis communi civitatem adhuc dominio tenuerunt, die X. Septemb. anno MDCCVI publice fuit inauguratum, & quidem a clariss. *Iacobo Daniele Humberto*, Francothalio, V. D. M. Gymnasii Heidelbergensis, tunc Crucenacensis, vocato & designato Moderatore & Rectore t). Qua occasione

V 3

pane-

r) Quod monuit Vir ampliss. P. W. L. Flad in den Carlsruh. Beitr. vol. I. p. 203.

s) Supra §. XXIX. num. 2. p. 147. & infra §. XXXVI.

t) Vid. Gymn. Heidelberg. passim, & infra de litteratis §. XLVII.

panegyrici Græcus & Latini, soluto ligatoque stilo scripti, Germanici item heroico carmine compositi, fuerunt sollemniter habiti. Tunc in oratione Græca *Ioan. Nicol. Kolbius*, *Woellsteniensis*, postea pastor *Sprendlingensis*, tandem Inspector *Kirchbergensis*, ostendit, optimum vitæ genus eligendum esse. In Latinis autem orationibus soluto stilo scriptis *Iosias Ochfnerus* u), *Heidelbergensis*, miserrimam descripsit *Pædagogorum* fortunam, & aliam artem amplectendam merito suavit. *Ioan. Conradus Roos*, *Crucenacensis*, munus scholasticum laudibus extulit, nihilque maius & melius in Republicam conferri posse, quam si iuventus institutis præceptisque bonarum artium erudiatur, exquisitis confirmavit rationibus. *Iacobus Humbertus* v), *Heidelbergensis*, demonstravit atque ostendit, studium Latinæ linguæ non intermittendum, sed in scholis retinendum esse. *Philip. Petrus Sixtus* w), *Crucenacensis*, monstravit ea, quæ in Logicis nullum, vel exiguum omnino fructum utilitatis præbent. *Christop. Henricus Dahn*, *Meisenhemio-Bipontinus*, oratoriæ cancellos circumdedit, ut ne in odiosam garrulitatem evagetur. In heroico carmine Latino *Georg. Petrus Sües*, *Crucenacensis*, verum poëtarum nomen etiam illis addidit, qui vel historias, vel res naturales, vel alia veritate nixa carmine decantant. In panegyrico Germanico ligata oratione conscripto modo memoratus *Kolbius*, *Ioan. Andr. Steinerus*, *Wonshemienensis*, *Ioan. Nicolaus Kern* x), *Woellsteniensis*, *Ioan. Christi. Geneff*, Cru-

u) Filius *Danielis*, primum præceptoris *Heidelb.* postea *Conrectoris Crucenacensis*. Vid. *Gymn. Heidelb. spicil.* IV. p. 25.

v) *Iacobi Danielis* filius.

w) *Wolfg. Christophori* filius, postea pastor in oppidulo *Altona Comitatus Marchici*; ubi etiam diem supremum obiit, unico relicto filio, *Borussico Consiliario aulico in Principatu Mærseusi*.

x) Postea *Conrector*, tandem *Rector Gymnasii Heidelb.*, vid. *Gymn. Heidelb.* §. 18.

Crucenacensis, externam Gymnasii faciem descripserunt, & simul, addito omnigenæ felicitatis voto, enarrarunt, quibus artibus ad humanitatem puerilis ætas in eo informetur. In heroico carmine Germanica lingua exarato *Iohan. Wilhelmus Schlöer*, Langenlonshemienfis, *Phil. Petrus Womrad*, Baccharacensis, *Phil. Iulius Wensinger*, Crucenacensis, *Crucenacum*, urbem patriæ ornatissimam, laudaverunt. His præmissis, præter eos, quorum adfidui labores decorati præmiis, alii ad studioforum dignitatem & lectionum academicarum auditiones promoti fuerunt; inter quos *Aug. Fridericus Fuchs*, Monzingensis, suo ipsius ceterorumque ad lectiones publicas promotorum nomine, pro beneficiis, in se, tamquam Gymnasii cives, collatis, gratias egit. Post ipsum denique promotionis actum *Georg. Emericus Bender*, Labenhemienfis, prolixè promisit de officiis & observantia, qua Gymnasium spectatissimos colet auditores, quorum singularem erga oratores benevolentiam perspexit, & precibus a Deo immortalis petiit, ut Serenissimos patriæ Patres, quorum præsidio schola floreat, clementer conservare velit.

Hæc omnia deinceps typis fuere promulgata sub titulo: Panegyrici Græcus & Latini, oratione pedestri & numeris adstricta scripti, Germanici item heroico carmine compositi, quibus Gymnasium Crucenacense IV. id. Septemb. cio 15 ccvi. initiatum est, a scholastica iuventute in Gymnasii auditorio maiore recitati, Francofurti, typis *Antonii Heinscheiti*, in 4. Hæc prænobilissimis & excellentissimis Dominis, Dn. *Ioan. Michaeli Ottoni*, Serenissimi Principis Electoris Palatini Consiliario, & præfecturæ Crucenacensis Præfidi gravissimo, Dn. *Antonio Colson*, Serenissimi Principis Badensis præfecturæ Crucenac. Præfidi gravissimo, Dn. *Philippo Petro Flad*, Serenissimi Principis Electoris Palatini Consiliario Cameræ gravissimo, Dominis & Patronis suis summa observantia colendis; admodum reverendis & clarissimis Dominis, Dn. *Philippo Hieronymo Andreæ*, Ecclesiæ Evangelico-reformatæ Crucenacensis Pastori disertissimo & vicinarum Inspectori vigilantif-

lantissimo, Dn. *Wolffgango Christophoro Sixto*, ecclesiae Evangelico-reformatae Crucenacensis Pastori disertissimo, fautoribus & fratribus suis in CHRISTO venerandis; Dn. *Danieli Ochsnero*, Gymnasii Crucenacensis Conrectori, Dn. *Ioan. Iacobo Piscatori*, Gymnasii Collegae, Dn. *Ioan. Adamo Fabro*, Gymn. Collegae, amicis & fautoribus suis honorandis D. D. D. *Iacobus Daniel Humbertus*. Litterae dedicatoriae scriptae sunt in carmine Lat. heroico. Post has sequitur programma in carmine elegiaco Romano concinnatum. Supra fores introitus huius Gymnasii sequens aureis in tabula nigra adscriptis litteris inscriptum legitur tetrastichon:

Hæc tibi sancta domus, tradit, studiosa Iuventus,
Dogmata, quæ clare Pagina sancta docet.
Heic Latii disces, Graiumque Solymæque loquelas,
Artes præclari Pegasidumque chori.

In fine prædicti libelli, paginas octoginta complentis, a p. 69 & seqq. sequuntur nonnulla Gymnasii elogia, ex quibus tantummodo primum, in ode alcaica conscriptum, subiicimus:

Felicitatis nunc numeros habet
Urbs nostra cunctos, dummodo Martia
Nos bella non quandoque turbent,
Tristitiaque premant gementes.
Verbis Iehovæ, queis alitur pia
Mens & levatur, sancta sonant loca:
Et curiæ laus est perennis,
Quæ sacra iura fidelis ardet.
Nunc post labores, quos Schola distrahit,
Dum Doctor illic, hic alius docet,
Urbs nobilis, cernis palæstram,
Qua tua clara capit Iuventus.
Cernunt euntes ad venerabile
Templum Lyceum trans fluvium vagum,
De Ponte cernunt pulchra tecta,
Quæ cumulant decus urbis amplæ.

Præ-

Præstantius sed iam modo senties,
Si, chare, portas, hospes, inire vis,
 Illosque cernis, qui labore
 Artibus instituuntur almis.
Cultus verendus traditur optimis
Gnatis, & ipsis regula ponitur
 Divina, qua vitam reforment,
 Atque Polum meditentur usque.
Monstratur ordo nobilis artium:
Disponit acrem iam Dialectica
 Mentem; docet iam verba fari
 Rhetorices tropus & figura.
Sermo Latinus, Græcus, Hebraicus
Adducit omnes ad sapientiam
 Miram: quod illis continetur
 Vocibus, utilitate fulget.
Laudata, flore temporibus, Schola,
Cunctis, benigni præsidio DEI
 Persta, laborem perfer alma,
 Et Patriæ bona multa redde y)!

Antea docuerunt in eodem Gymnasio quatuor Collegæ;
sed anno seculi nostri septuagesimo nono d. VIII Febr. post
obitum Conrectoris *Ioan. Sebast. Lohrbacheri* binæ eiusdem
classes sublatae fuerunt, aliisque coniunctæ, vel potius inser-
tæ, salario Conrectoris inter tres Docentes diviso z). Hoc
Gymnasium olim, immo adhuc eo tempore, quo lectionibus
eius intereram, omnino fuit frequentissimum. Nam tunc tem-
poris,

y) *Iac. Richter* aliorumque elogia taceo. De reliquo in hoc scripto, quan-
tum ad historiam patriam, speciatim in orat. de ipso oppido nihil me-
morabile habetur.

z) Vid. der Evang. Reform. æusserl. Kirchenverfassung p. 63. 71. 72
& 83.

poris, quo Gymnafii Albo nomen meum infcribendum dederam, centum & viginti numerabantur difcipuli. Me vero Mufis Crucenacenfibz valedicente, atque fub moderamine plurimum reverendi & clariffimi Rectoris *Ioannis Melchioris Brüningi*, qui me femper dilectiffimi filii loco habuit, & cuius pios Manes pie deveneror, atque ad ultimum vitæ hali- tum ufque fum deveneraturus, ad lectiones academicas rite legitimeque promotus, adhuc octoginta Lycei cives fuerunt fuperviventes. Post feptennium autem numerus iuventutis fcholaflicæ decreverat ufque ad quadragenarium, & quidem, quod mirum, fub iisdem, quibus antea, fcholarum Doctoribus diligentiffimis. Longiffime igitur a veritatis tramite decurrant nonnulli novaturientes, in rebus fcholaflicis minus verfati atque in litteratura prifca ftudioque philologico prorfus peregrini & hofpites, qui ftatim, præoccupatis opinionibus abrepti, totam fcholarum decrefcentium culpam, aliis rerum potiorum circumftantiis minime fpectatis, in ipfos docentes temere coniiciunt. Hi titillantur *Senecæ* dicto: *Grata rerum novitas*, aut illo vatis *Peligni*:

Eft quoque cunctarum novitas gratiffima rerum.

Laudatum Gymnafium hodie eadem cum aliis Reformatorum in Palatinatu fata habet, quoniam dignitas Gymnafiorum, a Sereniffimis & Potentiffimis Electoribus fundatorum, vilipenditur, quoniam angulares fcholæ, in quibus vera litteratura deformatur, paffim a fciolis ultra peram fapientibus fidenter aperiuntur. Tandem, quid profint, quid obfint eiuscemodi ludi, qui charitatis humanæ nomen faliffime præ fe ferunt, omnes, quibus e meliori luto Titan præcordia formavit, non ignorant. Saltim ex iftis, tamquam equulo quodam Troiano, nondum Græculi tirunculi, ne dicam Græculi tirones militesque profiluerunt, in arenam defcenfuri. Hic mihi campus de rebus falfo meritoque fufpectis ingenue verèque dicendi pateret ampliffimus; fed, ne a fcopo noftro aberremus, in viam regredimur.

Inte-

Interim Crucenacensibus meis non suaderem, ut, cristas tollentes, animis efferrentur, & quidem propter subdolas loquacesque palpatoris cuiusdam publici, sed in angulo suspensa manu timidoque animo latitantis, blanditias a). Verum autem optime certissimeque scio, Crucenacenses multo prudentiores esse, meliusque sapere, quin immo quælibet huiusce farinæ blandimenta ridere floccique facere.

Sed ad historiam! Anno seculi superioris octogesimo quinto, ante vastatam urbem rerumque metamorphosin in Gymnasio Crucenacensi docuerunt *Christianus Fickeisen*, Rector, d. VII. Iulii an. 1701 defunctus; *Ioan. Rudolphus Bællmann*, Conrector, & *Ioan. Iacobus Piscator*, Præceptor b). Ceterum de aliqua Docentium serie loco suo pluribus e).

Præterea Navam adscendentibus duæ salinæ, quadrantem ab oppido dissitæ horam, occurrunt, & quidem altera

X 2

cis

a) Hic palpator in ista miseranda subfarraneorum magis miserandorum farragine demonstravit evidentissime, se ne primum quidem templi philosophici limen intravisse. Nam a particulari ad universale concludit. Ex puris particularibus eruit ratiocinia. Ostendit, se ne minimos veri gravisque & solidi historici characteres nosse. Declaravit, se historiæ patriæ non ecclesiasticæ tantum, sed & politicæ ac litterariæ prorsus ignarum esse. Nam veritatem conspurcant tot mendacia, tot superflua, tot superficialia, tot convitia, tot aculeata dicteria, tot blandimenta, multo sale infontes defricantia. Tandem patescit, eum in rebus scholasticis inque artibus ad eas pertinentibus, apprime rudem esse. Exemplo erit der Verfasser der Religionsbeschwerden in der Vnterpfalz, si eiusmodi conscribillantes in historicis citare liceat, pag. 228. seqq. Quæ in den Rhein. Beitr. zur Gelehrsamk. VI. Heft vom Brachmonat, 1781. pag. 515. & 518. in not. monentur, bene vereque monentur.

b) Conf. das geschrieb. Verzeichnüß der Pfar. &c. so an. 1685. in Kurpfalz gewesen.

c) Nimirum infra §. penult.

cis fluvium, *Caroli porticus*, *Carls-hall*, anno 1729; altera vero ultra flumen, *Theodori porticus*, *Theodors-hall*, nuncupata, an. 1743 erecta d). Crucenacensium saliferi fontes alibi quoque merito laudantur e).

Insuper hic etiam memorari meretur novum archisatrapiae aedificium, ubi Archisatrapa reliquique sibimet adiuncti iudices ius dicunt, & omnia, civium attinentia salutem, ordinare solent & constituere.

Hic loci non est praetereunda Domus, Cellario Principali destinata, quae quondam Rhenensibus propria fuit Comitibus.

Huc etiam referri potest antiqua Iudaeorum Synagoga; quae vero sumtibus ipsorum postea recens exstructa, nunc primaria est totius Palatinatus, in oppido veteri sita, haud procul a porta molari.

Tandem etiam area reperitur, in qua quondam domus tertii Reformatorum Pastoris steterat, & quidem in vico, qui vulgo vocatur *die Klappergass*.

Præter bona & prædia, ad Cameram Electoralem ipsamque pertinentia civitatem, sunt quoque varia aliorum prædia & peculia; de quibus suo loco f).

§. XXXI.

Iam civilia aedificia & loca, ad ipsam civitatem spectantia, restant; quibus hodiedum accensentur subsequents:

1) Curia, iustitiae sedes, in ovorum foro splendide structa, cum archigrammatei domicilio, cum oppidana farinarum, carniū & butyrorum libra.

2) Tres

d) Conf. infra §. XXXIX.

e) Nimirum a plurimum ven. & celeberr. Ioanne Schwab in diss. cui tit. *Salia in ordinem system. redacta* §. XII. p. 38. (Heidelb. 1780. 8.)

f) Rursus infra §. cit.

2) Tres domus, ubi pecunia, propter vias tritas terendasque solvenda, solvitur, ad tres diversas oppidi partes positæ g).

Civilia autem vel oppidana extra plateas publicas loca sunt:

1) Ovorum, olerum & institorum forum, in oppido novo.

2) Similiter in eodem oppido piscium forum, ante pharmacopolium iuxta cœnobium P. P. Carmelitarum.

3) Halopolium sive forum salinarium, ubi sal venditur.

4) Forum lignarium, itidem in urbe nova.

5) In oppido prisco forum porcinum seu suillum, & quidem in molarum platea.

6) Frumentorum, farinæ pecorumque forum, pariter in oppido veteri. Hac occasione notandum, primum pecorum mercatum fuisse die secunda Decembr. anni 1710. frequentatum.

7) Lanioniarum menfarum ædificium, hodie vero destructum.

8) Domuscula, ubi viarum pecunia, quam adpellitant, quondam exigebatur; sed deinceps alios in usus vendita.

9) Iam adhuc, præter duas portulas, quatuor apertæ supersunt portæ, nimirum in urbe veteri *Hackenhemiensis* & *Molaris*, in novo autem oppido *Rüdeshemienfis* & *Bingensis*. Præter portas vero modo dictas duæ reliquæ portæ, in compitis (in der *Kreuzstrasse*) olim patentēs, nunc muris sunt obstructæ. Ingens siphonibus instructus fons in foro frumentario quondam fuit spectatu dignissimus; sed hodie tantum asseres lignei, quibus circumcluditur, supersunt h).

g) De ceteris infra §. cit.

h) Ibidem.

§. XXXII.

Nunc ex ordine nobis consueto nonnulla indicabimus miscella, certo haud indigna, quæ hic loci in memoriam revocentur. Vrbi videlicet nostræ non est dedecori, quod Imperatores, Reges, Electores, Duces, Principes, alique viri maxime illustres, ibi quondam fuerint aliquamdiu commorati, quin etiam diplomata subsignaverint i). Sic iam anno DCCCXIX k) LVDOVICVS Pius Imperator *Crucenacum* præsentia sua cohonestavit l). Idem Imperator anno DCCCXXXIX m) ibidem sæpius venatum iverat, ibidemque tam diu hæserat, dum ipsius nuntii, in Bavariam ablegati, mandatumque ad filium LVDOVICVM habentes, redirent. Postmodum autem iter suum ulterius direxit, scilicet ad Mosellam & silvam Ardennam. Nam in *Cruciniaco* castro sese in venationibus alacriter exercendo, missorum in *Boioariam* directorum reditum statuit operiri n).

Anno 1432. Monachi sive fratres cænobii Sponhemien-
sis, iussu Ioannis, Comitis Sponhem. ultimi, conveniunt *Crucenaci*, *Gobelinum* o) ut ibidem Abbatem suum nuncuparent. Id quod autem, aliquantisper tergiversantes, tandem inviti fecerunt. Rem omnem Abbas Sponh. p) fusius enarrat hisce verbis: *Mox ut Iohannes Comes — — abbatem esse defunctum* audivit, ad monasterium personaliter una cum Comite *Veldentia* accessit, & fratribus, ne sine eius præsentia, consensu & voluntate

i) Supra §. XXI. pag. 115. seqq. & §. XXII. p. 117. seq.

k) Alii DCCCXVIII.

l) Vid. *Tolnerus* in hist. Palat. p. 60. & *Heumannus* de re diplom. Tom. I. p. 249.

m) Non, uti alii, DCCCXXXVIII.

n) Conf. annal. Bertin. Tom. VI. p. 203. apud *Kremerum* in dem Rhein. Franz. p. 369; addatur *Heumannus* l. d. pag. 257.

o) De quo pluribus infra de eruditis §. XLV. litt. I.

p) Nempe *Triebemius* in chron. Sponh. p. 354. seq.

tate novum abbatem eligerent, districta prohibitione interdixit: quod forsitan non fecisset, si obitus defuncti abbatis a casu ad eius notitiam tam subito non fuisset perlatus, quod ita contigisse memoriae traditum est. In ipsa hora, quando pro defuncto abbate campanarum hic in monasterio fiebat compulsus, contigit a casu ipsum Comitem cum satellitibus suis de Winterburg versus Creutzenacht coeptum continuare iter, atque sub ipsa compulsatione non procul a monasterio rusticum habere obvium, qui interrogatus ab ipso, quid pulsus ille campanarum insolita hora prætenderet, abbatem respondet esse mortuum; quo Comes audito, mox ab itinere declinans monasterium intravit, prohibitionem — contra iustitiam & privilegium monasterii fecit, constituens Fratribus diem pro electione novi pastoris ad oppidum Creutzenacht tertium immediate sequentem, quæ fuit dies sanctorum martyrum Abdon & Sennes, III videlicet cal. Augusti. Habebat autem Comes monachum quendam Cisterciensis ordinis, de monasterio S. Disibodi secum nomine Gobelinum, hominem astutum & curialem, quem plurimum diligebat, eratque apud eum in magno precio, interque secretarios primus. Hunc ergo monachum nacta opportunitate, pro eius infæ fidelitate cupiens honorare, promovere in abbatem huius monasterii summopere laborabat; cui fratres, propter pravos eorum mores & vitæ dissolutionem, contradicere non audebant. Itaque adveniente termino pro electione statuto, monachi huius cænobii necessitate compulsi, ad Creutzenacht — venerunt. Adunatis autem illis in curia Comitis, ipso & Comite Veldentiae cum quibusdam aliis præsentibus, Comes de Sponheim in hunc modum fuit exorsus: Non æstimetis, Domini Fratres, propterea quod evocaverim vos in hunc locum pro novi abbatis electione, me aut hostem vestrum esse, aut monasterii vestri invasorem: Ego enim tanquam Advocatus & tutor atque defensor vestri monasteriique fidelis, maxime cupio videre profectum vestrum tam in conversatione spirituali, quam etiam in substantia rerum temporalium; neque monasterium, quod progenitores mei ad honorem Dei construxerunt, ego ullatenus destruere velle, sed potius in
omni-

omnibus ad meliora provehere secundum vires meas credendus sum. Cum ergo monasterium vestrum Sponheimense iam a multis annis in utroque statu notabiliter defecerit, opus est certe, si debeat reduci ad pristinam institutionem, viro sapiente in multisque experto, & qui velit & possit vobis utiliter præsedere. Habeo virum penes me, notum vobis, prudentem & expertum, dominum Gobelinum, quem ut in abbatem vobis eligatis suadeo & rogo, scio enim, quod per eius sapientiam & industriam status monasterii vestri in melius reducetur. Quibus auditis fratres subito nimium consternati sunt, & quid agerent, penitus ignorarunt. Verum post multa tandem consilia, post multas preces in contrarium Comiti porrectas, cum nihil omnino proficerent, consilio Comitis de Veldentia & aliorum, qui animum Comitis nostri sciebant non esse a coepto flexibilem, acquiescentes, ne quid eis deterius contingeret, (sicut verisimili coniectura ex minis elici poterat) inviti consentientes, ipsum Gobelinum taliter qualiter in abbatem suum elegerunt. Electus est ergo, quamvis alterius ordinis Gobelinus in abbatem huius cœnobii Sponheimensis XIX anno prænotato Domini MCCCCXXXII. indictione X. penultima die mensis Iulii, confirmatusque a Conrado Archiepiscopo Moguntino, & per eius in Pontificalibus Vicarium in die S. Laurentii martyris ordinatus.

Anno 1435. mense Decemb. Abbas S. Matthiæ Trevirensis Crücenacum venit, ubi pacem & concordiam inter abbatem Gobelinum & conventum, prouti potuit, feliciter composuit, auctoritate concilii Basiliensis & totius Capituli provincialis suffultus. Huius visitationis, computationis & compositionis expensæ solum in Creutzenacht, summam L. florenorum (ut ex registris procuratorum invenimus) excefferunt, & tamen nullus aut parvus proventus inde provenit q).

Anno 1448. Bernardus, Abbas Sponhemienfis, Meinhardum de Coppenstein coram Principum advocatis, (Vogten, Fauthen)

q) Sunt verba eiusdem Tritheimii ibid. p. 357.

then) nimirum *Friderico de Lerenstein & Ioanne de Wachenheim*, congregatis *Crucenaci*, convenit r).

An. 1491. magnam inter PHILIPPVM, Electorem Palatinum, & ecclesiam Moguntinam fuisse dissensionem exortam, Abbas Sponhemienfis s) hisce verbis testatur: *Bingiones mandato Dominorum suorum obtemperantes, vias publicas & pontem super Naham fluvium ab utraque parte circa leprosorium & monasterium S. Ruperti, aliquando in die, semper autem in nocte claudere volebant ad nutum eorum, ne quis equester inde sine eorum consensu pertransiret. Quod cum illustrissimus Princeps PHILIPPVS Palatinus nequaquam tolerare aut posset aut vellet (quippe quod nunciis tam suis, quam imperialibus iter omni tempore necessario tueretur apertum) mandassetque Bingionibus semel & iterum, quatenus pontes & vias per illum ad ascensum & descensum necessarias, omni tempore non præcluderent, oppidum autem suum quanta vellent clausura munirent, & illi non adverterent, tale remedium adhibuit. Habebat præfectum in Creutzenacht (quem vulgus Officiatum appellat) Albertum Goler de Rauenspurg, Suevum natione, consilio & armis promptum virum, ad omnia pericula audacissimum, & singulari sapientia & industria præditum, per quem Bingios cum adhærentibus sine armorum strepitu magno ad obedientiam coartavit. &c.*

An. 1508. MAXIMILIANVS, Rex Romanorum, ab urbe Boppardia Rheno adscendens, per biduum in oppidis Simmera & *Crucenaco* permansit t).

An. 1523. in fine m. April. LVDOVICVS, Elector Palatinus & Dux Bavariae, *Reichardus*, Archiepiscopus & Elector Trevirensis, nec non *Philippus*, Hassiae Landgravius, bellum adversus *Franciscum L. B. de Sickingen*, heroem illum fama mul-

r) Idem *Trithemius* ibid. pag. 365.

s) Rursus idem ibid. pag. 403.

t) Idem in *annal. Hirsaug.* Tom. II. p. 638. seq.

multis in oris celebratissimum, gesturi, *Crucenaci* fuerunt, ibidem de expeditione sua deliberantes, copiasque suas undique contrahentes u).

An. 1592. *Richardus*, Dux *Simmerensis*, mandata contra FRIDERICVM IV, Electorem Palatinum, adfigenda *Crucenaci* curavit v).

Haud procul a *Crucenaco*, videlicet in via prætorialia, Alceiam ferente, cerni hodie licet monumentum, quod vulgo dicitur *Palatini Saltus*, *der Pfalzprung*; ubi modo laudatus Elector FRIDERICVS IV, tamquam maxime egregius eques, equo infidens generoso & velocissimo, anno 1603. trans fossam, viginti septem pedes latam, feliciter transiit. In perpetuam huiusce rei memoriam ibidem statutum fuit monu-

u) Vid. Casp. *Sturmius Erenbold*, dictus *Deutschland*; in dem Bericht, wie von den dreyen Churfürsten, naemlich Trier, Pfalz und Hessen, Weyland Franz von Sickingen überzogen &c. apud Io. Nic. *Weislingerum* in *Hutteno* delarvato, cap. VIII. §. 14. p. 414 & 415; in den Beitr. zur Sittenlehre &c. und Gesch. aus den Westlichen Gegenden Teutschlandes, 1. St. p. 112, seqq. De eodem bello Sickingano agit Hub. *Thomas Leodius* in vita *Friderici II*, Elect. Palat. p. 87. seq. & Io. *David Koehlerus* in der Teutsch. Reichs-hist. p. m. 420; conf. quoque der Teutsche Mercur de an. 1779, zweites Viertel Jahr, p. 63; ubi num. III. p. 36-72. egregia celeberr. Io. *Ge. Meuselii* dissertatio de vita *Francisci de Sickingen* obvia est. Id quod etiam optime observavit amicus meus summopere venerandus *B. F. Hummelius* in libro, cui tit. *Bellum Sickinganum*, & quidem vol. II. novæ suæ biblioth. rariorum librorum, p. 56. Hac de re plura dedimus in comment. hist. de *Oppenheimio*, §. XXXVII. pag. 140. seq. lit. E.

v) Conf. Wiederantwortliches Schreiben *Friderichs Churfürsten* an die Kayf. Maiest. betreffend *Hertzog Reicharts* gefuchte Curatel, d. d. XXII. Mart. 1592; quod ex msc. humanissime mecum communicavit meus modo laudatus *Hummelius*.

monumentum; quod consistit ex duobus in altitudinem erectis lapidibus, quorum alter in principio saltus suscepti positus est, in latere septentrionem versus hanc habens inscriptionem:

ANNO SALVTIS)

MDCIH

IIII DIE MARTII.

Sed in latere occidentem versus sequentem:

FRIDERIC. IIII. COM.

PALAT. ELECT.

DVX BAVAR. ETC.

AB HOC LAPIDE

AD INFERIOREM

FORTVNANTE DEO

SALTAVIT EQVO.

In latere meridiem versus insculptus est equus, saltum inchoans & perficiens. In latere ad orientem insignia Palatina conspiciuntur. Alter lapis, in meta perfecti saltus collocatus, in latere septentrionali hanc ostendit epigraphen:

ANNO SALVTIS

MDCIH

IIII DIE MARTII

Atque in latere occidentali hæc leguntur:

FRIDERIC. IIII. COM.

PALAT. ELECT.

DVX BAVAR. ETC.

AD HVNC LAPIDEM

A SUPERIORI

FORTVNANTE DEO

SALTAVIT EQVO.

In latere meridionali insculptus est equus, a saltu consummato tandem quiescens; in latere deinceps ad orientem rursus Palatina cernuntur insignia w).

LVDOVICVS PHILIPPVS, Comes Palatinus Rheni & Dux Simmerensis, ex MARIA ELEONORA, IOACHIMI FRIDERICI, Electoris Brandenburgici, filia, septem progeniuit liberos; in quibus *Ludovicus Casimirus*, an. 1636. natus, *Crucenaci* ex hac vita terrestri migravit an. 1652; sic etiam illius filiola *Maria Sophia Eleonora*, eodem anno 1652 nata, sed duobus annis post pariter *Crucenaci* denata x).

Ibidem quoque conventio sollemniter inita fuit & sancita inter CAROLVM LVDOVICVM, Electorem Palatinum, & modo laudatum LVDOVICVM PHILIPPVM y).

Ioannes a Dalen ex *Lutrea Cæsarea* d. XXIII Ian. an. 1658. ad *Ioannem Cocceium* scribit, *Serenissimam — Lutrea Crucenacum cum Principe & tota aula discessisse* z).

Anno 1673 Exercitus cæsareus Rhenum descendit, aram Vbiorum, quæ vulgo Bonna nominatur, recuperaturus. Contra vero Galli Woellstenii, haud procul a *Crucenaco* distantis, castra sua metantur; ubi per novem hebdomadas manent, agrosque circumiacentes non leviter devastant. Castris tandem motis, in posteriorem Comitatum Sponhemiensem atque ad fluvium Saram profecti, ibidem hiberna habent. Interim de via fessus Comes de *Guise* cephalalgia infectus, ea gravissime laborare coepit. Quocirca *Crucenacum* se confert, ubi LVDOVICVS HENRICVS, Comes Palatinus Rheni, tunc

w) Vid. *Ge. Christ. Ioannis* ad *Io. Frid. Reigeri* ausgelöschte Churpfalz-Simmer. Stammslinie §. XI. p. 62. seq; *Finsternwald* l. d. pag. 239. seq.

x) Idem *Finsternwald* p. 406.

y) Idem l. d. & *Reigerus* p. 163.

z) *Dalenii* epistola est ducentesima quinta in *Cocceii* Tom. II. opp. anecdot. p. 704.

tunc Dux Simmerensis, ipsum hospitio recipit. Verum autem, quod vehementer dolendum, optimus Princeps, ægro-
tantem Comitem deinceps invisens, memorata contagione pa-
riter inficitur; qua quoque sic conflictatus fuit & debilitatus,
ut haud diu post Comitem iamiam defunctum, nempe d. XXIV
Decemb. st. vet. an. 1673, five d. IV Ian. st. novi an. 1674,
primam inter & secundum horam matutinam morte honesta
defungeretur a).

Anno 1744 cives Crucenacenses homagium præstiterunt
Potentissimo & Serenissimo Electori nostro CAROLO THEO-
DORO, clementissimo patriæ Patri; utpote qui quoque fere-
nissima sua & longe benignissima præsentia nostrum oppidum
postea condecoravit, multoque reddidit illustrius b).

In suis insignibus urbs Crucenacensis habet lemniscum
vel tæniam cubicam eamque nigram & albam, subter quam
nigra crux in alba planitie, super eam vero binæ cruces albæ
in nigra planitie cernuntur.

Annuatim quatuor ibidem celebrantur mercatus, primus
scilicet post Matthiæ, secundus die Martis post Trinitatis,
tertius die Martis post Bartholomæi, quartus tandem die Mar-
tis post festum diem omnium Sanctorum. Præterea quoque
quatuor ibidem mercatus pecorum & armentorum frequentari
quotannis adsolent: primus nempe d. Martis post Matthiæ,
secundus secunda die Martis post Trinitatis, tertius secunda
d. Martis post Bartholomæi, quartus denique secunda d. Mar-
tis post omnium Sanctorum sacra sollemnia c).

a) Apud Reigerum p. 217, & Finsterwald p. 489.

b) Vltimum ornamentum tempore suo laudaverunt ephemerides Mann-
hem.

c) Vid. Rhein. Antiquar. p. 584.

De fodinis hydrargyri prope *Crucenacum*, ac de salinis saliferisque fontibus, in vicinia huius urbis existentibus, egregie iam egerunt alii d).

§. XXXIII.

Hisce breviter descriptis, varia Mortis Martisque fata iam spectanda, vel potius acerbissimis ac pene sanguineis lacrymis deploranda, veniunt. Antequam autem ad bellica fata transeamus, alios aliquot casus adversissimos, quibus *Crucenacum* nostrum confictari crebrius debuit, summam sumus indicaturi. Nam

An. 1183. d. XIII Cal. Aug. in villa *Crucenaco* magnum incendium fuit exortum, quo, multis domibus combustis, ingentia civibus damna fuerunt illata e).

An. 1247. Senatus *Crucenacensis* in periculossima cum civibus discordia versabatur, & quidem, prouti multis eo tempore visum fuit, propter quasdam libertates & privilegia civitatis, speciatim respectu pauperum, minime servata. Sed postmodum inter eos pax & concordia prosperrime restituta f).

An. 1349. temporum rationes rerumque facies omnino erant omni calamitate miseriaque plenissimæ, quid? quod tantis obnoxia periculis, ut ab origine terrarum orbis, præter diluvium universale, non legamus tempora hisce fuisse periculosiora. Nam pestilentia, per universam habitabilem terram

d) Conf. ampliff. C. Collini in dem Tagebuch einer Reise &c. cap. V. p. 156. seqq. edit. Germ. Schroeterianæ; qui etiam montium, in nonnullis locis ad Navam exsurgentium, physicam nobiscum communicavit delineationem, ibid. cap. VI. p. 168. seqq. Vid. quoque supra §. XIV. pag. 45. & §. XXX.

e) Teste *Trithemio* in chron. Sponh. p. 258, & *Zeilero* l. c. pag. 22.

f) Vid. idem *Trithemius* ibid. p. 278.

ram vehementissime sæviens, plus quam dimidium humani generis in triennio consumsit. Ea namque tempestate *Crucenaci*, quod tunc parvum erat oppidulum, plus quam mille sexcentique homines morti succubuerunt g).

An. 1365. in oppido *Crucenacensi* propter levissimas causas dissensio immo seditio cives inter & Senatum conflata fuit formidolosissima, quæ in tantum evasit furorem, ut quibusdam senatorum nec loca consecrata sese tuendi gratia satis tuta viderentur, quo minus ab insana plebis turba peterentur ad supplicium. Sedato tandem tumultu, quatuor seditionis auctores capti sunt, iussuque Comitum *Sponh.* in medio foro capite contruncati h).

An. 1399. ingens *Crucenaci* subortum fuit incendium, quod ultra mediam urbis novæ partem flamma comedit voracissima. Eadem æstate villa *Sponhemium* igne fortuito fuit correpta; cuius magna pars incendio periit, adeo ut incolæ maxima ceperint detrimenta i).

Anno 1432. ibidem varii Iudæorum combusti sunt igne, propter sceleratissimum infanticidium k). Quæ res hisce verbis enarratur: *Eodem anno (1432) in die sancto Parasceves, sub officio venerunt ad villulam, non longe a cænobio S. Catharinæ l) positam, quæ Wiler appellatur, duo Iudæi, qui blandis sermonibus atque promissis quendam puerulum capientes, septimum annum ætatis agentem, extra villam occulte duxerunt, in vicinam sylvam, quæ Dumus lupinus, (vulgariter Wolffsheck) appellatur, & est huius monasterii possessio; ipsumque crudeliter marty-*
rizan-

g) Idem ibid. p. 322. & in annal. *Hirsaug.* Tom. II. p. 305.

h) Idem in chron. *Sponh.* p. 329; *Zeilerus* l. d. pag. 23, & anonymi *Luft & Laft der Inwohner am nieder Rheinstrom*, cap. II. p. 126.

i) *Tritheimius* l. c. pag. 340.

k) Conf. *Bzovius* ad an. 1432, apud *I. H. Hottingerum* in hist. eccles. N. T. Part. IV. sec. five cap. XV. p. 931. not. g.

l) Supra §. XXIX. num. 4. p. 150.

rizantes interfecerunt, & collecto eius sanguine abierunt, innocentis pueri corpusculum inter ipsa fruteta insepultum relinquentes. Repertum vero postea innocentis cadaver, ad Creutznacht cum honore perlatum est, & diebus aliquot insepultum in cœmeterio parochialis ecclesiæ stetit, sperantibus multis, quod signis & miraculis martyrium eius per Dei clementiam foret declarandum. At ubi miraculum apparuit nullum, sepelierunt illud in cœmeterio retro chorum, versus orientem, ubi crux illa lapidea m) hodie cernitur erecta. Iudæi quoque deprehensi in Creutznacht extra oppidum igne combusti sunt n).

Anno 1458. Maxima fuit restagnatio Rheni, Mosellæ, Navæ aliorumque vicinorum fluminum. Resolutis enim & liquefactis nivibus, eluvies in tantum accrevit, ut aquæ, totam ecclesiam parochialem in insula Crucenacensi stantem, implentes, altaria quædam subverterent, parietes concutiendo dissolverent, a sepulcris mortuorum dimoverent lapides. Multis itaque damnis oppido illatis, parum abfuit, quin vehementissima vis aquarum ipsum quoque templum destruxerit o).

An. 1496. cives Crucenacenses quamdam inter se invicem commoverunt seditionem; quæ tamen multis pessime cessit. Præfectus namque Principis Palatini, nimirum *Albertus Goler* (Goeler) de *Ravensburg* p) civem aliquem, crimini obnoxium, in carcerem coniecerat. Id quod cum quibusdam civibus, nescio quam libertatem adlegantibus, summopere displicuisset, absente Præfecto carcerem effringentes, captivum tumul-

m) De qua nomen urbis nonnullos perperam derivare, demonstravimus supra §. XIX. pag. 110.

n) Apud *Trithemium* in chron. Sponh. pag. 353.

o) Apud eundem ibid. p. 370, & in annal. Hirsaug. Tom. II. pag. 434; *Zeilerum* l. d; & ven. *Kayserum* in dem Schauplatz der Stadt Heidelberg. pag. 254.

p) Idem est, de quo supra §. XXXII. p. 169.

tumultuatim eduxerunt, quid? quod, conventu in civitate facto, scommatibus ignominiisque omnibus ipsos Principes adpetiverunt, verbis contumelia plenissimis procaciter effusi. Verum autem, rerum circumstantiis ad Principes delatis, barbarum auctores pœnas luebant meritis easque gravissimas. Digniti nonnullorum abscissi; quidam in frontibus, alii in maxillis ferro adusti q).

Anno 1500 & seq. cruces coloris sanguinei per universam adparuerunt Germaniam. Hinc in litteris r) Episcopi Leodiensis ad MAXIMILIANVM Imp. datis commemoratur, a festis paschalibus, singulis diebus in uno vel alio dioecesis Leodiensis apparuisse, publice & inopinate, aliquando in ecclesiis, aliquando in plateis, aliquando in domibus, & in ipsis etiam cubiculis signum crucis &c. Qua de re luculentius scripsit sæpe laudatus Abbas s): Anno M. D. id est, anno Ioannis Tritheimii abbatis XVII. & sequenti apparuerunt cruces in lineis vestimentis hominum, in camisiis, in peplis mulierum, in mensalibus & linteaminibus, non solum in his, quæ habebantur in usu, sed etiam illis, quæ in cistis inclusa nullum aëris influxum habere videbantur. In corporalibus quoque, & pallis altarium, & albis similiter, multotiens apparuerunt. In Sobernheim & Meysenheim primo visæ sunt, cum maximo vulgi timore & horrore, tam subito, quod aliquando, dum Salve cantaretur in ecclesia, triginta homines cruces habuisse, quas antea non habuerant, inventi fuerint. Posthæc apparuerunt in Creutzenacht & villis circumiacentibus, deinde in Bingen & Moguntia, & consequenter in multis Alemanniæ locis. Erant autem cruces parvulæ, varii ac confusi coloris, ac si pannus aliqua pinguedine mixti coloris esset iniunctus; nec poterant qualibet lotione deleri, sed

q) Tritheimius in annal. Hirsaug. T. II. p. 562, & in chron. Sponh. p. 408.

r) Apud Bzovium ad an. 1501. S. 23.

s) Tritheimius in chron. Sponh. p. 411.

sed post diem nonum aut decimum per se deficientes evanuerunt. Has cruces magna pestilentia hominum in multis locis post biennium subsequuta est t). Num autem istiusmodi cruces infecutam prænuntiaverint pestilentiam, nostrum hic loci non est inquirere. Nam an. 1502. ubique grassans luctuosissima sæviit contagio, qua multa hominum millia per mortem fuerunt abrepta, speciatim & nominatim in vicinia Crucenacensi, Bingæ videlicet, Stauronesi, Beckelnhemii, atque in toto Comitatu Sponhemienfi u).

Anno 1503. febres, calores, doloresque capitis cum dysenteria per universam hancce regionem multa millia hominum invaserunt; quibus malis consumti plures ubique mortui sunt. Hæc enim infirmitas *Crucenaci*, Bingæ, Moguntiae, Francofurti, Wormatiæ, Spiræ, Sponhemii villisque adiacentibus tam ingens frequensque fuit, ut fane rara domus existeret, in qua non iaceret febribus aut dysenteria graviter tentatus v).

An. 1574. non modo cometa comparuit, sed tres etiam soles simul conspecti dicuntur. Supra urbem *Crucenacum* quoddam meteorum vel phænomenon observatum creditur, nimirum exercitus pugnans cum ingentibus tormentis bellicis, quæ quasi horribilem editura sonitum, tandem etiam edidisse, aërem illuminasse flammis, fumoque postea obtenebravisse perhibentur. Hæc igniaria tormenta contra cometam directæ narrantur, ut ad eum, tamquam metam, igneos suos globos eiacula fuisse viderentur w). Vtrum autem hæc meteora,

t) Id quod etiam *Nicolaus Basel.* observavit in addit. ad *Nauclerum* p. 205. a. conf. *Hottingerus* l. d. Part. V. sec. seu cap. XVI. p. 18. seqq. *Zeilerus* p. 23, & *Kayserus* l. c. pag. 270.

u) *Trithemius* l. d. pag. 415. & *Zeilerus* l. c.

v) Idem *Trithemius* cit. p. 417.

w) Vid. *Wolfius* in lect. memorab. Tom. II. p. 901. 902 & 904; & *Kayserus* p. 306.

teora, cum alii testes fileant, revera circumfulserint, incertum in medio relinquimus.

Anno seculi nostri vicesimo quinto, die Dominica Exaudi, quæ erat dies decima tertia Maii, per vehementissimam, tonitrubus fulminibusque commixtam, atque ab hora sexta usque ad decimam vespertinam horrifice furentem, tempestatem, tanta Navæ fluminis rivique Ellerbach inundatio fuit exorta, funestissimum ut toti civitati Crucenacensi totique eiusdem regioni periculum, cum maximis detrimentis conglutinatum, evidenter impenderet. Tandem per quorundam ædificiorum, in vico a suis denominato (die Sæugas) positorum, destructionem, & per dicti annis eruptionem, maiori periculo, quod aperte imminebat, feliciter occurrebatur x).

§. XXXIV.

Hosce maxime adversos casus sequuntur fata bellica; quæ vero in tres classes, nempe primum in fata ante bellum tricennale, deinceps in ipso tricennali bello, tandem in bello Gallico, dividere placet.

Iam diu ante bellum tricennale videlicet an. DCCCXCIII, villam *Crucenacum* adoriuntur Normanni y).

An. 1334. *Balduinus*, Archiepiscopus Trevirensis, quoniam *Ioannes I*, Sponhem. Comes, a partibus Comitum Durenensis, propter Comitatum Schmidburgensem, steterat, *Crucenacum* obsidione quidem cinxit pressitque, sed tamen, rebus infectis, decedere coactus. Nam ADOLPHVS, z) Co-

Z 2

mes

x) Supra §. XIII. num. 7. p. 40. seq.

y) Teste *Trithemio* in annal. Hirsaug. ad an. dictum Tom. I. p. 43; conf. supra §. XXVIII. num. 1. p. 143.

z) Hæc sunt verba *Tritheimii* in chron. Sponh. ad an. 1334. p. 312.

mes Palatinus Rheni, Ioannes & Simon, Comites de Sponheim, Comes quoque de Nassaw, & Comes Sylvestris de Duna, mutuo confœderati ad invicem contra Baldewinum Episcopum Trevirorum arma sumpserunt. Quod cum ille rescisset, cum magno suorum exercitu contra Comites de Sponheim & Sylvestrem, quorum terræ viciniores fuerant, egressus, multa eis damna intulit: Sprendlingen, castrum Iohannis Comitis de Sponheim, violenter obtinuit, & usque ad Creutzenacht oppidum eiusdem Comitis incendia inferendo & prædas, usque ad portas pervenit, multaque damna in bladis & vino eidem fecit. Posthæc dimisso oppido Creutzenacht, quia ipsum expugnare non poterat, cum exercitu ad Sponheim perveniens, omnia, quæcunque extra reperit, crudeliter devastavit, incendens & devastans omnia a).

Anno 1504. *Wilhelmus*, Hassiæ Landgravius, PHILIPPVM, Electorem Palatinum, bello laceffens, omnia in circuitu Crucenacensium loca immanissimo more devastat, in miserimos incolas barbara feveritate sæviens, dum per sex dies prope Crucenacum perstitit b). Hinc scriptor coævus c): *His circa oppidum Altzen & in illius Gavio nimium crudeliter peractis, Wilhelmus Comes Hassonum-ad Stauronesum duxit exercitum, & positis circa Blenich in Nagavio castris, omnia in circuitu devastavit. Quo ibidem una cum Duce Brunonis vici commorante in papilionibus, venit ad eum de Meysenheim Dux Alexander, ei dudum confœderatus, propterea quod ambo non solum communes Imperii causas, sed etiam privatas contra Comitem Palatinum habere viderentur. &c. Cum Hassiæ Comes provinciæ circa Stauronesum in papilionibus resideret cum maximo exercitu, milites omnia in circuitu, quæ ad ius pertinebant Palatini, depræ-*

a) Addatur *Kremerus* in den dipl. Beitr. p. 298; & anonymi *Lust und Last* &c. cap. II. p. 126.

b) Vid. *Bern. Hertzogius* in chron. Alsat. lib. II. cap. LXXII. p. m. 163. edit. Argent. 1592. fol.

c) Nempe *Trithemius* in chron. Sponh. ad an. dictum p. 419.

prædantes, nulli penitus vel personæ vel loco pepercerunt. Idem scribit alibi d): Inter Wormatiam & Creutzenach, simul & ab alia parte Rheni, quicquid sub ditione fuit Palatini extra civitates & castella, Hassonibus in prædam cessit, qui nulli parcentes villas cum ecclesiis & multis & pulcherrimis pene omnes in circuitu ignibus consumpserunt.

Eodem anno nonnulla alia, hostilia quidem & bellica, sed exterum hostem eumque ambiciosissimum dumtaxat tangentia, *Crucenaci* acciderunt; utpote quæ modo laudatus scriptor e) verbis enarrat sequentibus: Anno 1504. d. 19. Iulii venit ab Heidelberga *Iohannes Landschad de Steinach*, eques auratus, Palatini Capitaneus & Dux exercitus, cum armatorum copiis ad oppidum *Creutzenach*, & manserunt ibidem diebus sex, incrementum sui & machinas bombardarum expectantes. Quibus interea cum *Bombitonantibus* advectis 26. die mensis Iulii, *Stauronesum* in magna multitudine per ordinem exierunt, primo pedites ac deinde pulchro apparatu dispositi equites iter contra Ducis *Alexandri Principatum* dirigentes. Erat autem mane circa horam septimam, quando primo exire cœperunt, & ordine sequentes alii continuo paulo post nonam horam ultimi exierunt; fuit enim copiosus exercitus.

Eodem insuper anno die XVIII Septembris, ut iterum auctoris eiusdem f) verbis utar, *Nicolaus Brunus de Schmidberg*, Capitaneus Palatini Comitum in *Stauroneso*, contractis oppidanorum copiis, terram Ducis *Alexandri* rursus intravit, *Moschelen* inferius cum aliis quibusdam villis per circuitum spoliando incendit, rusticos nonnullos abduxit captivos; pecora quoque multa abegerunt, qui cum eo erant *Strationatæ*. Tanta fuit in oppido

Z 3

d) In epp. famil. lib. I. epist. XXVII. ad *Cantherium Frisium*, med. Doctorem, p. m. 464.

e) Nimirum *Tritbemius* in annal. *Hirsaug.* Tom. II. p. 611.

f) *Trithemii* ibid. Tom. II. p. 613.

vido Stauroneso equorum, boum & ovium copia ex Principatu Ducis Alexandri raptorum, quantam prius in his terris nemo viderat unquam. Vidimus tunc oves quingentas venundari pro florenis quinque atque viginti, equos, porcos, vaccas pro vilissimo comparari pretio. Emptoribus tamen quibusdam, quod de rapina comparaverant, Tholosanum versum est in aurum, ut pœnas avaritiæ luerent, qui scienter iniuste acquisita vili pretio sibi usurpaverunt.

§. XXXV.

Quemadmodum universus noster Palatinatus, veluti campus Martius, in bello tricennali calamitates expertus fuit longe durissimas, ita speciatim *Crucenacum* tristissima Bellonæ implacabilis fata subiit. Prima quippe civitas omnium omnino exstitit, quæ premi iugo cæpit Hispanico. Nam, cum anno 1620. m. Sept. tum Marchio *Spinola*, Dux cæsareus, Burgundionibus suis munitus, tum quoque *Ioachimus Ernestus* g), Marchio Brandenburgico-Onolsbacensis, fœderatis unitisque militibus instructus, prope Oppenheimium unicam horam a semet invicem tantum disiuncti, per aliquod temporis spatium castra veluti otiosa haberent, ita ut neuter eorum committere prælium conaretur, Comes interim Emdanus, mandante *Spinola*, cum sex mille peditibus & nonnullis equitum turmis retro cedens, ante *Crucenacum* castra collocat, oppidi portas securibus aperit, illudque die decima dicti mensis h), velut ad sequestrum pro Imperatore FERDINANDO occupat, civesque, potissimum Protestantes, prouti tunc temporis moris erat, maximis adficit iniuriis, atque miserandum in modum vexat adfligitque. Quo tempore regiminis Hispanici

g) Conf. *Koeblerus* in der Reichshist. p. m. 518.

h) Hoc iam antea, nimirum d. VII. Aug. an. 1620. factum esse, haud satis accurate scribit *Em. v. Meteren* in der niederland. hist. P. II. p. 307. b. ad an. 1620.

nici sedes, præside *Guilielmo Verdugo*, *Crucenaci* fuit i). Hanc rem alii paulo aliter, sed fusius, enarrant: *Ambrosium* videlicet *Spinolam*, certior tandem redditum, quod urbs rebus necessariis non sufficienter instructa, sed tantum delectu ducentorum militum munita sit, sex mille pedites & aliquot equitum turmas cum bellicis novem tormentis, sub Imperio *Ferd. Wilhelmi de Efferen*, ad *Crucenacum* expugnandum, ablegavisse: eundem militum tribunum die XXX Aug. circa horam quartam prope *Brezenhemium*, iuxta iudicii publici locum, ubi capitalis sententia absolvitur, traiecisse *Navam*, inde montem *Brickes* dictum transcendisse, plures quam ducentos ignes incendentes, castra communientem aggere, per equites agi stationes iubentem, quatuor tormenta vehiculis imposita, quorum quodlibet globos viginti quinque pondo graves agitabat, constituentem, atque sic ante noctem ingruentem oppidum ad deditionem, & quidem nomine *Cæsaris*, provocantem. Quo facto, licet oppidanus magistratus sibimet tempus, de re deliberandi, ad proximum diluculum usque, petiisset, expectare tamen Hispani noluerunt, sed potius muros propius accedentes, per noctem, quam longa erat, tormentis minoribus oppidum urgentes, externas tandem portas inflammant. Interea civitatis Senatus inter se commentatur, quid agendum sit; delectorum vero militum centurio per tormenta classicum signum dedit, ea quidem opinione, ut milites urbem obsidione liberaturi, si qui præsto forsitan forent, eo citius eoque alacrius advolarent. Quocirca Hispani, nullam neccentes moram, globos in arcem oppidumque tredecies immittunt, sed tamen citra magnum utriusque damnum, absque ut ingentem civitati terrorem incuterent. Iam vero, quoniam urbs ob-

i) Vid. *Zeilerus* l. d. pag. 23. *Pareus* in hist. Palat. p. 318. *Reigerus* l. c. p. 73. ad eum *Ioannis* pag. 77. *Wagnerus* in der Pfalz am Rh. Staat. Land. Stædt. und Geschichtspiegel, p. 45. descript. circ. Rh. infer. pag. 478; *Nic. Michaëlis* in vita msc. ad an. 1620; *Anonymi Lust &c.* cap. I. pag. 49. seq. cap. II. p. 126. seq. & *Kayserus* l. d. p. 325.

obsidionem ulterius sustinere nequibat, nec sperari liberatores poterant, d. XXXI Aug. cives urbem tradiderunt hostibus. Vrbe vero tradita, senes cum iuvenibus, & mulieres cum liberis, extra portam, a vico dictam *das Klapperthor*, aufugiunt Ebernburgum. Sed haud diu post, audientes, sese nulla ratione læsum iri, redeunt. Post factam cives inter & Hispanos conventionem portæ aperiuntur. Duæ Wallonum & Burgundionum cohortes ingrediuntur; quibus die secunda Sept. adhuc unica Germanorum cohors adiungitur. Inde singula Senatus membra cum dearmatis civibus homagium præstare cuidam iuveni coguntur. Quo facto castellum & oppidum communiuntur k). Omnia hæcce eo melius ut peragerentur, aliquamdiu *Crucenaci* hæerere placuit prædicto *Spinolæ* l).

Quum GVSTAVVS ADOLPHVS, Rex Sueciæ fortissimus, ubicumque victoriam in patria nostra reportasset, & mense Decemb. an. 1631. maximam Palatinatus inferioris partem, propitio Marte, feliciter recepisset, FRIDERICVS exsul, hætenus Hagæ Comitum moratus, rogatu Regis d. XI. Febr. an. 1632. Francofurtum profectus, ipsi non exiguam pecuniarum summam exsolvit, ut nimirum ad regiones suas recuperandas tuendasque sibimet in posterum esset auxilio. Non ita diu post, medio scilicet dicti mensis, strenuissimus Suecorum Heros ex urbe Moguntinensi copiosum militum numerum cum tormentis aliisque machinis bellicis *Crucenacum*, præfidiis Hispanorum tunc temporis affatim instructum, celeriter transmittit, oppidumque claudit obsidione; quorsum etiam ambo Reges propere commigrant. Statim post ipsorum adventum vi impetus expugnatur oppidum. Pauci Hispanorum in eo superstites, qui nondum sicut in aram confugerant in arcem, cæduntur ad unum omnes. Sed civium Domus ab omni direptione prorsus fuerunt libe-

k) *Pareus* p. 318. seq; *Theat. Europ.* T. I. p. 430. seq; *Kayserus* p. 327;
Finsterwald l. d. pag. 311.

l) *Conf.* iterum cit. *Kayserus* p. 332.

liberæ. Expugnato oppido, castrum, iuxta urbem monti impositum, *Kauzenberg* nuncupatum m), omnibus viribus adoriuntur; milites autem, ibidem præsidium agitantes, acriter impigreque sese defendunt, non exiguum Suecis civibusque primariis detrimentum inferentes. Quum vero Rex castrum suffodi, & cuniculum, qui egregiæ fuit efficacæ, quassari disrumpique iuberet, tympana quaterere cœperunt Hispani, horrendum cientes clamorem, veniamque & gratiam implorantes. Verum autem se Suecorum arbitratui dedere, atque arma deponere compelluntur. Deinceps Rex arma deposita, quæ ipsius erat gratia, deponentibus donat, & facultatem ex castello migrandi concedit. Hinc arcem urbemque præfidiis confirmat firmissimis. Obsidione hac durante, circiter ducenti milites Suecorum partim fusi, partim vulnerati. Rex ipse de vita periclitabatur n).

An. 1636. Cæsarei, Hispanis conjuncti, sub duce cæsareo *Gallas* Crucenacum obsident. Verum autem, quoniam civitas communis dominii inter Principem Simmerensem & Marchionem Badensem, a parte Cæsaris pertinaciter stantem, erat; hinc de urbe Crucenacensi, de castello Beckelnhemienfi deque eiusdem præfecto res cum duce *Gallas* ita transigitur, ut cæsarei castra moveant, & Crucenaco excedant. Cautum quoque tunc fuit, ut præfectus Beckelnhemienfis officio & iureiurando, quo Principi Simmerensi, Comiti Palatino, Marchionique Badensi obstrictus, rite solveretur: ut pariter locum utrumque pro virili parte tueretur: ut accuratum omnium tormentorum bellicorum, armorum aliarumque rerum ibidem obviarum indicem in tabulas referret, dictisque Principibus eas exhiberet integras, immo etiam, ut, ipsis insciis, dicta loca nemini, quicumque quoque sit, traderet. Quocirca
Cru-

m) Supra §. XXVIII. num. 3. p. 145.

n) Theat. Europ. T. II. p. 497; *Zeilerus* p. 23 seq; descr. circ. Rh. inf. p. 487; *Wagneri* Geschichtspieg. &c. p. 45; *Michaëlis* l. d. ad an. 1632, & *Kayserus* p. 392.

Crucenacum declaratur oppidum veluti medium, five in neutram belligerantium partem inclinans, adeo ut sub potestate LUDOVICI PHILIPPI, Comitis Palatini, & WILHELMII, Marchionis Badensis, pro re nata, permanferit o).

An. 1639. Saxones Vinarienses urbem quidem *Crucenacum* expugnant; unde tamen, primam in castrum facientes irruptionem, non sine damno repulsantur; sed postridie castrum præfectus sua sponte ad eos transit, atque sic ipsi coniunctis viribus Bingam, Baccharacum, Simmeram, aliaque loca pagi Hunnorum occupant: *Crucenacum* penu & ubertate frugum, ex oppido Bingenfi ablatarum, cumulatim instruunt, & tandem, hisce peractis, in Wetteravia hibernant. Circa hæc tempora, sane præter spem omnium atque ex nec opinato, Rex Galliarum sibi Vinariensem adiunxit exercitum p). Vinarienses, iam Gallis admixti, *Crucenacum* usque ad annum superioris seculi quadragesimum primum tenuerunt. Hispani quidem iam an. 1640, d. XII Martii urbem adgrediuntur; sed exoptato carentes successu, rebus infectis, Bingam se conferunt. Interim m. Maio an. 1641. Dux cæsareus exercitum movet ad oppidum *Crucenacum*, inque illud globos immittit. Proinde, præfecto consentiente, Pater quidam Ordinis Minoritarum & civitatis Consul extra urbem egrediuntur, conventionem de conditionibus dedendæ cis Navam fluvium urbis inituri; quibus autem conditionibus Dux cæsareus minime contentus, urbem etiam ultra Navam postulat. Hinc altera pars urbis etiam tum eadem nocte vi quadam ad deditionem impellitur; sed pars altera urbis, in qua tormentorum sedes exstruitur, veluti circumvallatur. Quam ob rem d. XXVII Maii in arbitrium hostium sese dedidit. Deinceps ante castrum tormenta trahuntur, idque suffoditur; iniiciuntur globi, crebris tormentorum ictibus moenia verberantur, atque

o) Zeilerus p. 24; Wagnerus l. c; descr. circ. Rh. p. 478 seq; Kayserus p. 430 seq.

p) Vid. Pufendorfius rerum Suec. lib. II. §. 46. p. 510, & §. 55. p. 513; Zeilerus l. d; Wagnerus ibid; theat. Europ. T. IV. p. 32. seqq; descr. circ. Rh. l. c; nec non Kayserus p. 439.

atque sic ad violentiæ impressionem omnia parantur. Præfectus igitur videns, sese non diu suos defendere posse, die secunda Iunii honestas æquasque deditiois leges petivit; quæ ipsi etiam, ut ne multorum sanguis frustra profunderetur, conceduntur, suisque datur emigrandi venia. Germani vero milites ad unum omnes stipendia sub Cæsare merere coguntur. Hinc factum, ut præfectus tantummodo cum viginti duobus militibus, adiunctis insimul uxore, matre earumque famula, ex castro discederet, suppellectilem omnem militiæque impedimenta sive onera curru secum abducens. Quibuscum omnibus die tertia Iunii Hagenoam per comites deducitur. Post ejus discessum muri, tormentorum ictibus violati corruptique, reparantur q).

An. 1644. m. Decemb. Galli *Crucenacum* rursus capiunt; sed tamen, cæsareis adpropinquantibus, confestim illud vacuefaciunt, licet interea temporis urbem obsidione cinctam tenerent r), eamque cum castro postmodum occuparent. Anno subsequenti milites præsidarii, qui Francothalam Palatinam, Trevirorum Confluentiam & Hermannstenum s) obtinebant, oppido *Crucenaco* hostiles moliuntur insidias, quamvis cum castello suo Gallorum in potestate fuerit; conatus autem eorum spem, quam animo nutriverant, maxime delusit t). Galli vero, castello sibi tradito, ditionem urbis totamque præfecturam PHILIPPO LUDOVICO, Comiti Palatino Duci-que Simmerensi custodiendam tutandamque committunt u). An. 1650. dictum castellum cum urbe adhuc Galli possederunt, usque donec omnia tandem legitimis Dominis publice restituerentur v).

A a 2

§. XXXVI.

q) Idem *Pufendorfius* l. d. lib. III. §. 63. p. 621; theat. Europ. &c. *Kayserus* p. 441.

r) Conf. *Kayserus* noster p. 448.

s) Hodie *Ehrenbreitstein*.

t) Theat. Europ. Tom. V. p. 828; *Zeilerus* in adpend. topogr. Palat. p. 7.

u) Conf. *Kayserus* p. 452, & quos ibi citat.

v) Ex *Zeileri* topogr. Pal. p. 24.

§. XXXVI.

Iam Gallorum, anno seculi superioris octogesimo octavo sequentique per totum Palatinatum, quam longe lateque patuit, furibundo more grassantium detestabiles, quas etiam prudentiores & humaniores ipsi Galli hodie vehementer detestari solent, vastationes sequuntur. Horum furorem experta quoque fuit civitas Crucenacensis w).

In hocce bello Gallico nostra urbs inenarrabiles patitur calamitates. Principio quidem tyrannidi & iniustis Gallorum exactionibus resistere visa, sed tamen, post durissimam obsidionem & post vehementissimas globorum igneorum immisiones, tandem coacta fuit, ut in extremis angustiis, quibus immanissime premebatur, se submississime dederet. Nam ipsis Calend. Octobribus Gallorum tribunus urbem cum bis mille militibus occupat, certis sub conditionibus. Castrum autem montanum, *Kauzenberg* adpellatum, fortissime defenditur usque ad diem dicti mensis octavam; utpote qua præfectus eius semet in arbitratum hostium tradit. Præfidiarii vero milites Gallis intermiscuntur. Cives direptionis, incendii, murorumque diruendorum periculum redimere sunt coacti. Verum autem an. 1689. iidem hostes incendii condonati æstimationem a miseris civibus postulant: nonnullos castri muros actis cuniculis dirumpunt: cives crudelissime tractant. Ineunte mense Febr. anni modo memorati sequens *Crucenaci* casus accidit: Nimirum civis quidam honestissimus, qui exactionibus per aliquod temporis spatium promptissime satisfaciebat, tandem ex ægitudine animi lecto adfixus, adeo ut eo tempore propter corporis infirmitatem, quam sibi ex animi contraxerat ægitudine, solvere pecuniam nequiret, in domicilio suo violenter ab hostibus opprimitur. Bonus hicce civis miserrime tractatur: eius suppellectilia partim franguntur & comminuuntur, partim dissipantur: calcitra stramentitia sive stramen lecti, in quo decumbebat, sub corpore eius incenditur. Quo incendio
miser

w) Vid. *Finsterwald* l. d. pag. 633; ubi per vitium typothetæ falso ponitur annus 1680; Anonymi *Lust und Last* &c. cap. II. p. 127.

miser iste homo, miseratione mentes omnium permovens, nisi tempestive nonnulli misericordes vicini suppetias illi tulissent, cum toto domicilio combustus fuisset. Reliquum tali modo excruciatum, haud ita diu post suam efflavit animam.

Alium civem eumque divitiis adfluentem, de nimis sibi exhibitis molestiis, immo de nimium ingenti sibimet imposito onere modestissime conquestum, ab ipsius ædibus usque ad primariam excubitorum stationem fustibus miserandum in modum contundunt, contusum autem inde in carcerem coniiciunt, ubi, aliquot diebus post, diem obiit supremum. Hostes quotidie comessabundi vinoque madentes omni scelere lasciviarum & sodomitico peccato sese deformiter conspurcabant. Ceterum Comes quidam de *Bourg* urbem spoliandam demigraturis relinquere militibus statuit. Hæ erant egregiæ gratiarum actiones pro pane, quo per totam vescebantur hiemem, & pro humanissimis civium beneficiis, quibus hospites inhumani velut accumulabantur. Verum autem Dominus de *Vivan*, laudabilis propositi tenacissimus & maiori humanitate condecoratus, turpissimo huic & abiectissimo consilio sese opposuit vehementissime.

Splendidissimum, magnificumque & munitissimum castrum, ne quidpiam furoris desideretur, in lapidum quasi struem immutatur. Muri turresque veteris oppidi penitus deiiciuntur. Eodem anno die decima Octobris pulcherrima & nitidissima Principum Simmerensium sedes, postea palatium Brandenburgense, cum politissimo horto diruitur & devastatur. Primarii cives in curiam trahuntur, ibique traduntur custodiæ, donec paulatim pecunias solverent.

Mense Martio dicti anni ad finem vergente, cives severe serioque prohibentur, ne quis eorum extra oppidum fuga sibi salutem quæreret, addita poena, ut, si contra mandatum peccaretur, hostes alioquin domos eorum expilarent atque demolirentur. Paucissimis ut plurima complectar, externa huius urbis facies exiguo pago simillima redditur. Omnes molæ omnesque furni excutiuntur & comburuntur.

Erat undevicesima Martii x) dies, qua furibundi hostes eiusmodi pestem in Crucenacenses machinati. Primo namque diluculo duabus in oppidi regionibus, mole lignorum stupenda coacervata, lignisque incensis, duo monasteria cum viginti militibus obsident. Quum omnia & sacerdotum & civium frumenta fuerint in utrumque coenobium ad simulatam fictamque translata securitatem, quamprimum eodem die cives magnis comminationibus maioribusque furiis eo adigunt, ut ibidem congesta frumenta rursum inde repeterent. Repetitis autem ex utroque monasterio frumentis omnibus, non parvam eorum partem, videlicet bis mille medimnos, ex ponte in transeuntem Navam effundunt, adeo ut acervus, plures quam duodecim pedes altus, supra fluvii aquas exurgeret; reliquam vero partem in ignes, eapropter incensos, coniiciunt, coniectamque flammis consumendam foedissime tradunt. Quid? quod per præconem publice proclamatur: *a cive quolibet illud frumenti, cuius maiorem, quam medimnus conficeret, in promptu haberet copiam, in curiam esse transportandam.*

Præterea postridie gnaviter in tyrannide sua pergunt. Iudæorum quippe domicilia circumstant custodes. Ipsi Iudæi fruges suas omnes, quas possidebant, in fluvium præcipitare coguntur. Die Martii vicesima prima rursus temerarium publicant mandatum: *ut nempe singuli, qui aliquid victus, quod necessariam excederet quantitatem, haberet, illud inter eos, qui prorsus nihil haberent, confestim distribuant.* Principum quoque fruges, vina, farinæ, ceteraque iam aliquot diebus ante, Moguntiam & Homburgum, Landgravii Homburgensis sedem, abducta. Miserrimos insuper agricolas Simmerenses, Mortenstenianos, atque aliarum incolas villarum, in Hunnico pago usque ad urbem Crucenacensem sitarum, & quidem dextrorsum, sub sævissimis interminationibus, adigunt, ut omnia frumenta Crucenacum in unum transferant cumulum, ignique translata subiiciant. Quare tum in foro frumentario tum in foro ovorum ingens ex stramine fenoque ignis paratur. Sed
incen-

x) Non Maii, prouti legitur in msc. Crucen.

incendiis, non bene flagrando veluti reluctantibus, fruges in Navam exonerantur. Iam devastationis ordo pulcherrimo & antiquissimo fluminis ponti destinatur, siquidem illum reapse variis suffodere cuniculis cœperant; sed propositum opus, nescio quam ob rationem, non exigitur. Hostes, furiis nondum exsaturati, circa medium April. honestissimas novem hominum personas, tum Principum ministros tum cives, omni culpa vacantes, ex oppidis *Crucenaco*, *Stromberga* *Simmera*que partim *Homburgum*, partim *Moguntiam* captivos abducunt. Quibus, in captivitate sua miserrime vexatis, quodam tempore verbis furibunda severitate plenissimis significabatur: *sese singulos, nisi intra trium dierum spatium certas pecuniæ summas suppeditarent, in angustiore multoque duriore abductum iri carcerem; hætenus namque respectu custodiæ civilis civiliter tractati fuissent.*

Eodem anno d. XVI. Aprilis y), dum hostes in aliis rebus prorsum devastandis occupati, Gallorum præfectus Dn. *de la Goupeliere*, homo animi præceps, præter alia facta & illud contra omnium opinionem ausus est, ut, ex arbitrio suo consilioque temerario, donaret aliis, quod in eius potestate non fuit. Nam, prout *Seneca* scribit, *turpissimum genus damni est inconsulta donatio.* Nimirum cum R.R. P.P. Carmelitis rogatum communicat decretum, vi cuius ipsis Reformatorum Gymnasium cum omnibus requisitis & emolumentis addicitur. Quo facto quamprimum sine ulla mora, præsentibus omnibus totius Ordinis sacri membris, illud, subsidio Gallorum, reapse capeffitur. Quamvis Reformati tunc temporis in Gymnasio retinendo sibi-que rursus vindicando omnes industriæ nervos contenderent, immo varias easque gravissimas proponerent oppositiones, rationibus pro rerum ratione sufficientibus subiunctis: Reformatos videlicet dictum Gymnasium, vi instrumenti pacis Cæsareo-Suevicæ art. IV. §. 6. atque ex instrumento pacis Cæsareo-Gallicæ §. XV. quiete semper possedisse; attamen omnes istæ obiectiones, furdus velut Gallorum aliorumque auribus can-

y) Non principio Maii, prout nonnulli rerum imperiti volunt.

cantatæ, prorsus erant frustraneæ, ita ut deinceps Gymnasium in domum aliam fuisset transferendum z).

Ineunte m. Iulio Galli, prælio contra Cæsareos & Luneburgenses male pugnato, magnam cladem accipiunt. In ipsa acie cadit militiæ tribunus *Prisonel* cum mille quingentisque militibus. Interea reliquis oppidi Crucenacensis turribus murisque demoliendis instant, nec ab opere prius absistunt, quam tempore vespertino diei cuiusdam Dominicæ turrim ad portam Rüdeshemiensem, & postea statim egregiam turrim ad portam *Lægerthor* vocatam funditus deiecerint penitusque everterint. Pons Navenfis, quo bina iunguntur oppida, hætenus steterat inconcussus.

Die decima Octobris agrestes omnia domorum tecta detegere & nudare coacti coeperunt, ut proficiscentibus militiæ præfectis veluti quædam excisionis & vastationis imago e longinquo repræsentaretur. Hæc erat gratia, quam civitas, uti perhibetur, intercessionem cuiusdam puellæ, quam Gallicus præfectus loco amasiæ habuit, vel, secundum aliorum relationem, magno erectoque animo civis cuiusdam referre acceptam debebat; utpote qui civis in obsidione castri montani, Gallicum præfectum admonebat, ut a quodam loco, ad quem iam modo globi tormentorum proiicerentur, cito refugeret. Id quod etiam mox subsequutum dicta fuisse narratur. Forsitan uterque & civis & puella sic dictæ huius gratiæ causam adferebant. D. X. Octobris, quæ in arce vel palatio Simmerensi supererant, incendio delentur. Sed Galli, inde discessuri, varios eiusdem ornatus, automatum, suomet se movens motu, ludosque campanarum antea secum abripiunt. D. XVIII eiusdem mensis templum in insula structum Vulcani flammis traditur. Ineunte m. Novemb. rapaces harpyiæ rursus sedem in oppido figunt, atque omnia hætenus integra cum omnibus templis & monasteriis igni devastant a).

§. XXXVII.

z) Supra §. XXIX p. 147. & XXX. p. 157.

a) Conf. *Chr. Teutschmuth* Franz. Attila p. 187-227. & p. 229; ibid. in append. p. 531; *Wagneri* Geschichtspieg. & l. d. p. 46; I. H. D. Rhein. Antiquar. p. m. 584; descr. circ. Rh. inf. p. 479; *Churpfälz. Geschichts. Calendar* (Leipz. 1698. 8.) p. 48.

Series Dicentium & Dicendorum.

Prooemii loco iam quintam *characterum boni malique Scholastici* tabellam exhibiturus est Gymnasii Rector; quem probatissimi & diligentissimi sequentur Adolescentes, videlicet

IOANNES FRIDERICVS SCHOBINGER, Schillingstadiensis, de *incremento studiorum liberalium sub FRIDERICO II Electore Palatino*, acturus Lat. prof.

IOANNES GEORGIVS HOFFMEISTER, Heidelbergensis, qui PHILIPPVM *Ingenuum*, Electorem Palatinum, tamquam *egregium litterarum elegantiorum restitutorem & altorem* in orat. prof. Rom. merito laudabit. Tandem

IOANNES LVDOVICVS KÜLP, Katzweilera-Palatinus, de *Concordia*, tamquam *vera populorum felicitate*, peroraturus in carmine Lat. Sapphico.

*

*

*

Sollemnem ab inferioribus ad superiora subsellia promotionem excipient sermones tum Lat. tum Germ. parænetici. Insuper, distributione præmiorum rite peracta, Lycei Moderator actui publico coronidem impositurus est, eamque, prouti sperat & optat, prosperrimam.

Andreae, Johann Heinrich, 1728-1793

Crucenacum Palatinum Cum Ipsius Archisatrapia Illustratum

Bd.: 3

[Heidelberg] 1781

4 Diss. 3773,4

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11024621-0